

**YÖN DERGİSİNDE KIRSALIN MANZARASI VE DOĞAN AVCIOĞLU’NUN
KALKINMA STRATEJİSİNDE KÖYLÜ VE TOPRAK SORUNU***The Rural Landscape in Yön Magazine and the Peasant and Land Question in Doğan Avcıoğlu’s Development
StrategyElif TOSUN^{1,*}, Elçin MACAR²¹ Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü² Prof. Dr. İstanbul Kent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü**MAKALE BİLGİSİ****Araştırma Makalesi**

Geliş Tarihi: 19.06.2026

Kabul Tarihi: 26.06.2026

Anahtar Kelimeler:Yön Dergisi, Doğan Avcıoğlu,
“Kapitalist Olmayan Kalkınma
Yolu”, Toprak Reformu,
Kooperatifçilik.**ARTICLE INFO****Research Article**

Received: 19.06.2026

Accepted: 26.06.2026

Keywords:Yön Magazine, Doğan
Avcıoğlu, “Non-Capitalist
Path of Development”, Land
Reform, Cooperativism.**ÖZ**

Dünyada toprak meselesini ekonomi politik açıdan merkeze taşıyan sorunlar, 1960’lar Türkiye’inde toprak reformunun ele alındığı kuramsal ve siyasal bağlamı şekillendirmektedir. Bu kuramsal mirastan hareketle tarımsal reform gerekleri, farklı kalkınma modelleri içerisinde stratejik birer politik program ögesi olarak yer bulmuştur. Söz konusu program arayışı; Osmanlı mülkiyet mirası ve erken Cumhuriyet dönemindeki reform girişimlerinin başarısızlığıyla derinleşen kırsal kutuplaşmaya karşı, teknik bir düzenleme olmanın ötesine geçen devrimci bir manivela olarak da tartışmalarda yerini almıştır. 1961 yılının sonlarında yayın hayatına başlayıp 1967’ye kadar yayın serüvenini sürdüren Yön dergisi, Türkiye’nin makro-toplumsal sorunları ekseninde yürütülen derin entelektüel tartışmalara paralel olarak, ülkenin özgül koşullarına uygun tarımsal kalkınma modellerini de gündemine taşımıştır. Bu çalışma, Yön dergisi ve Doğan Avcıoğlu’nun “kapitalist olmayan kalkınma yolu” stratejisi bağlamında, toprak reformunu ve kolektif veya kooperatif odaklı üretim sürecine geçişin gereklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, dergi sayfalarına yansıyan somut sömürü manzaraları ve köylü direnişleri üzerinden Türkiye’de reformu zorunlu kılan toplumsal gerçeklik tasvir edilmekte; ardından Avcıoğlu’nun bu nesnel zeminden hareketle kurguladığı stratejik yöneliminde, toprak reformunun toplumsal formasyonu kökten dönüştürecek ve kurumsal devletçiliği inşa edecek kurucu rolü çözümlenmektedir.

ABSTRACT

Global issues that place the land question at the heart of political economy shaped the theoretical and political context in which land reform was addressed in 1960s Turkey. Drawing on this theoretical heritage, the requirements for agricultural reform have found a place as strategic political program elements within various development models. The programmatic search in question functions as a revolutionary lever that goes beyond a mere technical regulation against the rural polarization deepened by the Ottoman property legacy and the failure of reform initiatives in the early Republican era. Launching its publication in late 1961 and continuing its trajectory until 1967, the journal Yön, in tandem with the profound intellectual debates surrounding Turkey’s macro-social problems, brought agricultural development models suited to the country’s specific conditions to its agenda. This study aims to analyze land reform and the necessities of transitioning to a collective or cooperative-oriented production process within the framework of Yön magazine and Doğan Avcıoğlu’s strategy of the “non-capitalist path of development”. Accordingly, the social reality rendering reform imperative in Turkey is depicted through the concrete landscapes of exploitation and peasant resistance reflected on the pages of the journal; subsequently, the foundational role of land reform in radically transforming the social formation and constructing institutional statism within Avcıoğlu’s strategic orientation, formulated on this objective ground is analyzed.

* Bu makalede incelenen konuyla ilgili Ege 15. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde “Yön Dergisinde Türkiye’nin Kırsal Gerçekliği ve Doğan Avcıoğlu’nun Kalkınma Stratejisinde Toprak Reformu ve Kooperatifleşme Sorunu” başlıklı bir bildiri gerçekleştirilmiştir.

* Sorumlu yazar, eliftosun92@gmail.com

GİRİŞ

Toprak meselesi, 20. yüzyılın iktisadi ve siyasi düşünce atlasında yalnızca bir üretim faktörü değil; mülkiyet rejimleri, emek süreçleri ve bölüşüm ilişkilerinin kesiştiği çok katmanlı bir toplumsal sorunsal olarak yer almıştır. Bernstein'e göre mülkiyetin kimin elinde olduğu, üretimin kimler tarafından nasıl gerçekleştirildiği ve elde edilen artı değerın paylaşımı, toplumların sınıfsal karakterini belirleyen temel örüntüleri inşa eder. Marksist literatürde toprağın ekonomi politiği mülksüzleşme süreçleri, köylülüğün kapitalist sistem içindeki direnci ve devrimci potansiyeli üzerinden derinleştirilmiş; bu kuramsal miras, özellikle Soğuk Savaş döneminde az gelişmiş ülkeler için radikal toplumsal dönüşüm arayışlarının mihenk taşı hâline gelmiştir. (Borras& Franco, 2025, 2-5; Bernstein, 2025, 43) Bu küresel konjonktürde toprak reformu, çevre ülkelerde emperyalist tahakküme karşı “antiemperyalist” ve yerel statükoya karşı “antifeodal” bir mücadelenin anahtarı olarak konumlandırılmıştır.⁴

1960'lardaki tartışmaları belirleyen bu bağlamda Türkiye'deki toplum gerçeğinden hareketle özgün bir yol belirleme çabası hâkim olmuştur. Ancak bu arayış, geçmişten gelen bir yapısal krizin üzerine inşa edilmiştir.⁵ Türkiye'nin toprak meselesinin tarihsel arka planı; Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan *miri* sistemden⁶ 1926 Medenî Kanunu ile bireysel mülkiyete geçiş sürecinin yarattığı yapısal sancılarla şekillenmiştir.⁷ Erken Cumhuriyet döneminde mülkiyet ilişkilerinin rasyonelleştirilmesi hedeflense de kadaastro yetersizliği ve hukuki boşluklar, kırsal alanda aşiret ve ağa gibi yerel güç odaklarının mülkiyetlerini genişletmesine, geniş

⁴ 20. yüzyıl hükümetleri, köylü kitlelerini mevcut sisteme entegre etmek ve toplumsal düzeni korumak için toprak reformunu stratejik bir politik hamle olarak farklı biçimlerde uygulamıştır. Geri kalmış ülkelerde toprak reformu, sömürgeci geçmişin kalıntısı olan geleneksel mülkiyet yapılarına karşı temel bir mücadele aracı ve siyasi meşruiyet kaynağı olarak kullanılmıştır. Antiemperyalist bir çerçevede; Hindistan'daki “zamindari” gibi yapıların tasfiyesiyle ulusal egemenlik pekiştirilirken, sosyalist veya alternatif modellerde mülkiyetin yeniden dağıtımı ve kooperatifleşme yoluyla köylünün sömürden kurtarılması hedeflenir. Bu reformlar, köylünün toprak talebini karşılayıp bir anlamda köylülerin beklentileriyle gerçeklik arasındaki boşluğu kapatmanın, kırsal istikrarı sağlamanın bir yolu olarak ve bazen de radikal hareketlere karşı ulusal bir bağlıklık oluşturmak için gündeme gelmiştir. (Tai, 1974, 51-57, 63-68, 442-467).

⁵ Osmanlı tarımını inceleyen çalışmalarda, üç mesele öne çıkarılmıştır. Bunlardan ilki, Osmanlı Devleti'ndeki tarımsal yapının feodal üretim tarzına mı yoksa Asya tipi üretim tarzına mı dayandığıdır. Bu çalışmada bu konuya kısmen değinilecektir. İkinci olarak, Osmanlı'daki toprak sistemi olan tımarın ortaya çıkışı ve evrimini inceleyen çalışmalardan bahsedilebilir. Bu çalışmalardan bir kısmında tımar sistemi ile Bizans İmparatorluğu toprak sistemi arasında benzerlik olduğu vurgulanırken bazı çalışmalarda ise Osmanlı tımar sistemi Türk İslam geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilir. Son olarak Osmanlı Devleti'ndeki tarımsal yapının temel olarak küçük köylülüğe dayandığı ama tarımsal yapıdaki bozulmalarla birlikte büyük toprak sahipliğinin ortaya çıktığını gösteren akademik yayınlar bulunmakta ve bu çalışmalar daha çok kapitalizmle bütünleşme sürecinde değişen köy yapısına odaklanmaktadır. (Ercan, 2011, 164).

⁶ İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımsal yapının tarihsel olarak miri arazi yapısını analiz eden önemli çalışmalar yapmıştır. Miri araziler, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki miri araziler, genellikle tahıl üretimi yapılan tarlaları kapsamakta ve nüfusun ihtiyaç duyduğu temel gıda maddeleri üretim sürecinin önemli bir parçası olmaktadır. Bu doğrultuda, tarımsal üretimde sürekliliğin sağlanması amacıyla, bir çift öküz ve bir köylü ailesinin işleyebileceği en küçük üretim birimi olan çift hane yapıları merkezin sıkı kontrolü altında tutulmuştur. Bu sistemde köylü, toprağın mülkiyetine değil, yalnızca tasarruf hakkına sahiptir. Satılması, hibe edilmesi veya vakfedilmesi yasak olan bu arazilerin tasarruf hakkı, üretimin devamlılığı şartıyla babadan oğula intikal edebilmektedir. Dolayısıyla bu sistemde köylülerin elde ettiği tapular, bu arazilerin sürekli işletilmesini temin eden hukuki bir güvencedir. Bunun yanı sıra doğrudan hazineye gelir temin eden miri mukataalı araziler ise devlet tarafından belirli bir bedel karşılığında bir şahsa kiralanmıştır. Bu topraklarda tapu sistemi değil, kiralama ilişkisi söz konusu olmaktadır. (İnalçık, 1996, s. 85-93; İnalçık, 2018, 246)

⁷ Halil Cin, bu toprak sisteminin zamanla mülki bir rejime dönüşmesini oldukça detaylı analiz etmektedir. Osmanlı toprak düzeninin temelini oluşturan miri sistemde, toprak mülkiyeti devlete ait olup bireylere yalnızca sınırlı bir tasarruf yetkisi tanınmaktaydı. Merkezi otoritenin zayıflaması, tımar sahiplerinin malik gibi hareket etmeye başlaması ve reayanın iktisadi zorunluluklarla toprağını kaybetmesi neticesinde bu yapı zamanla çözülmeye başlamıştır. Bunların sonucunda 1858 Arazi Kanunnamesiyle hukuki bir nizam getirilmeye çalışılmıştır. Kanunname ve sonrasındaki düzenlemelerle miras haklarının genişletilmesi ve devir yetkilerinin artırılması sonucunda, teorik mülkiyet devlete ait görünse de tasarruf hakkı mahiyeti itibarıyla özel mülkiyete yaklaşılmıştır. Nihayet 1926 Türk Medenî Kanunu'nun kabulüyle miri arazi sisteminin temelini oluşturan rakabe- tasarruf ayrımı tamamen ortadan kalkarak bu topraklar fiilen ve hukuken mutasarrıfların tam mülkiyetine geçmiştir. (Cin, 1978, 433-447; 516-524)

köylü kitlelerinin ise kronik bir borçluluk sarmalı içinde mülksüzleşmesine yol açmıştır.⁸ 1945 yılında kabul edilen Çiftçi Topraklandırma Kanunu (ÇTK), özellikle 17. maddesiyle ortakçılık ve yarıcılık ilişkilerini tasfiye ederek modern bir tarımsal yapı kurmayı ve köylüyü mülkiyet sahibi yapmayı hedeflese de toprak sahiplerinin meclis içindeki direnci ve teknik imkânsızlıklar nedeniyle bu girişim akamete uğramıştır. (Balta, 2002, 290-296; Aksoy, 1972, 61-63) 1950'li yılların liberal politikaları ise tarımda makineleşmeyi hızlandırırken, mülkiyet yoğunlaşmasını derinleştirmiş ve küçük üreticileri üretim süreçlerinin dışına iterek kırsal kutuplaşmayı tırmandırmıştır.⁹

Bu tarihsel seyir ve küresel tartışmalar ışığında bu makale, söz konusu tarihsel mirastan süzülen yapısal krizlerin 1960 sonrası Türkiye'sinde nasıl bir siyasal programa dönüştürüldüğünü, odağına *Yön* dergisi ve çevresindeki entelektüel hareketi alarak incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma, öncelikle *Yön*'ün 1961 Anayasası ile açılan hukuki alanı, Türkiye'nin somut toplumsal gerçekliği ve köylülüğün içsel dinamikleriyle nasıl eklemlenmeye çalıştığını çözümlemeyi amaçlar. Çalışmanın odak noktasını Doğan Avcıoğlu'nun perspektifinde, Türkiye'nin geri kalmış toplum yapısını "kapitalist olmayan kalkınma yolu" çerçevesinde aşmakta toprak devriminin stratejik önemi teşkil edecektir. Bu kapsamda makale, taşradaki sömürü ilişkilerini resmeden yazıların içeriğinden hareketle toprak reformunu zorunlu kılan toplumsal manzarayı analiz etmeyi ve buradan hareketle değişimi yaratacak programı detaylandırmayı deneyecektir. Toprak reformunun, özellikle Doğan Avcıoğlu'nda yalnızca bir teknik planlama meselesi olmadığı, aksine siyasal iktidarın sınıfsal niteliğini belirleyen "ağa-tefecî-komprador" ittifakını tasfiye ederek tam bağımsızlığın ve sanayileşmenin önünü açacak demokratik devrim stratejisinin bir parçası olarak konumlandığı görülecektir. Bu çalışmanın özgün katkısı, bir siyasal stratejinin belirlendiği tarihsel bağlamı tarif ederek temel görüşlerin inşa edilmesini mümkün kılan toplumsal arka planı görünür kılmak ve bu süreci, teori ile pratik gerçeklik arasındaki dinamik bir "yön" arayışı biçiminde yeniden betimlemek olacaktır.

1. KEMALİZM İLE MARKSİZM'İN KAVŞAĞINDA BİR OKUL: YÖN DERGİSİ

1960 sonrası Türk solunun en dinamik yapılarından biri olan *Yön* grubu, dönemin entelektüel ve siyasi tartışmalarının merkezinde yer alarak üzerinde en çok durulan hareketlerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Demokrat Parti (DP) iktidarının demokratik kurumlardan, planlı kalkınmadan ve Kemalist devrim ilkelerinden uzaklaşmasına tepki gösteren muhalif aydınların sözcülüğünün üstlenen *Yön*, Türkiye'nin hızlı bir biçimde çağdaşlaşmasını hedeflemiştir. (Atılğan, 2008, s. 36) Bu dönüşümün kaldırıcı olarak ise, ordu ve bürokrasiye dayanan öncü bir kalkınma modeli tartışmaya açılmıştır. Dönemin seçkin entelektüellerini bir araya getiren bu

⁸ Tökin, 1930'larda yazdığı eserinde vergi yükü altında ezilen ve mülkiyetini kaybeden köylüler, tarım kooperatiflerinin küçük üretici yerine tefecî ve tüccarın aracı hâline gelmesi ve kredilere ulaşma sürecindeki adaletsizlikleri anlatmaktadır. (Tökin, 1990, 150-151). Ayrıca bu geçiş sürecinde, mülkiyetin tescilini sağlayacak kadastro ve hukuki altyapının yetersizliğinden kaynaklı güçlüklerin tapulama süreçlerini zorlaştırdığı ve arazi ihtilaflarına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Medeni Kanun'un 639. maddesiyle tanınan "20 yıl nizasız zilyetlik" yoluyla mülk edinme hakkı, tapu kayıtlarındaki boşluklarla birleşince; yerel güç odaklarının nüfuzlarını kullanarak mülkiyetlerini genişletmelerine, buna karşılık geniş köylü kitlelerinin mülksüzleşerek kronik bir borçluluk sarmalına sürüklenmesine yol açmıştır. Dönemin yayınlarına bakıldığında artık kamu arazilerinin çoğunun dağıtıldığı 1960'larda toprak reformu, ekonomik kalkınmanın sacayaklarından biri, ama aynı zamanda sosyal adaletin gereği olarak; tartışmalara konu edilmektedir. Bir tarafta toprak dağıtımını yerine teknik alt yapı, makine ve gübreleme gibi yöntemleri kapsayan tarımsal reformu savunanlar, diğer tarafta ise tarımsal reformun toprak reformuyla birleşmesini zaruri gören kesimler toprak reformunun gereklerini, yöntemini ve nihai hedeflerini kendi programlarında gündeme almıştır. (Güriz, 1968, 88-89; Aksoy, 1971, 145-147; Çelebicin, 1968, 11-12, 40-43)

⁹ 1950'lerde tarımsal modernleşme, mülkiyet yapısında da değişmelere yol açmıştır. 1948-1956 yılları arasında ekili arazilerin yaklaşık %58 oranında genişlemesi, yalnızca yeni toprakların açılmasıyla değil; meraların işgali ve geleneksel ortakçı ve yarıcılarının yerini makinelerin almasıyla mümkün olmuştur. Ziraî kredilerin sistematik olarak orta ve büyük işletmelere kanallı edilmesi, küçük köylünün tefecilere borçlanması ve mülklerini kaybetmesine neden olmuştur. Bu süreçte düşük verimli hazine arazilerinden yapılan kısıtlı dağıtımların da zamanla büyük mülkiyet sahiplerinin elinde toplanması, kırsaldaki sınıfsal ayrışmayı perçinleyen temel dinamiklerden sayılabilir. Küçük mülkiyet yapısı devam etse bu süreç, büyük tarımsal işletmelerin genişlediği ve küçük üreticilerin üretim süreçlerinin zorlaştığı bir geçiş süreci olarak görülmektedir. (Çınar, 2014, 49-54; Geray, 2011, 91).

platform, 20 Aralık 1961’de yayımlanan bir bildiriyle yayın hayatına başlamıştır.¹⁰ Başlangıçta 164 kurucu imza ile yola çıkan *Yön Bildirisi*,¹¹ kısa sürede 1042 imzaya ulaşarak bünyesinde geniş bir kesimi toplamayı başarmıştır.¹² Toplam 222 sayı yayımlanan dergi, 30 Haziran 1967’de son sayısını çıkarmış; ancak bu entelektüel damar, 1969-1970 yıllarında çıkan *Devrim* gazetesi aracılığıyla fıkırsel mücadelesini sürdürmüştür.

Dergi, yönetimindeki çekirdek kadrodan geniş bir edebiyatçı çevresine uzanan heterojen yapı arz etmektedir. Nitekim başlangıçta bu ortak platformda buluşan kadro, zamanla solun kendi içindeki teorik farklılaşmasıyla birlikte çeşitli fraksiyonlara dağılmıştır. Bu kopuşlar neticesinde yazar kadrosunun bir kısmı Millî Demokratik Devrim (MDD) hareketine veya Türkiye İşçi Partisi’ne (TİP) katılırken; bazı isimler ise sol literatüre oldukça özgün katkılar sunarak kendi yollarını çizmişlerdir. (Şener, 2015, 13) 1960’ların üç önemli akımı olan TİP, MDD ve *Yön*, stratejik farklılıklarına rağmen “bağımsızlık” ve “kalkınma” onların tartışmalarına yön veren parolaya dönüşecektir. *Yön*, erken Cumhuriyet’in devletçi müdahaleciliğini yeniden biçimlendirerek nihai olarak sosyalizme geçişi mümkün kılacak yolu inşa etmeye çalışan eklektik bir yol izlemektedir. (Küçük, 1988, 644-651)

Görüldüğü gibi *Yön* dergisi, Türk solundaki parçalı yapıyı sosyalizm, devletçilik, milliyetçilik ve tam bağımsızlık gibi ortak paydalarda buluşturarak birleştirici bir okul işlevi görmüştür. Bu fikri hareketle eş güdümlü olarak 1962 yılında kurulan Sosyalist Kültür Derneği¹³ ise, “Türk sosyalizmini” bilimsel bir çerçevede kuramsallaştırma görevini üstlenmiştir. Her iki oluşumun temel paradigması, Atatürk devrimlerinin asıl hedefi olan muasır medeniyet seviyesine ancak hızlı bir iktisadi kalkınma ve planlı bir devletçilik modeliyle ulaşılabileceği inancıdır. Bu doğrultuda Kemalizm’in temel ilkeleri, Marksist bir süzgeçten geçirilerek yeniden yorumlanmıştır: Düzeni değiştirmeyi hedefleyen “inkılâpçılık” devrimciliğe; sınıfsız bir kitle tarif eden “halkçılık” toprak ağaları ve işbirlikçi burjuvazi karşısında emekçi sınıfların haklarını savunmaya; “devletçilik” halktan yana radikal politikalara; “milliyetçilik” ise emperyalizme karşı tam bağımsızlığa tahvil edilmiştir. Böylece “kapitalist olmayan yoldan kalkınma”, Kemalizm’in Marksizm’le harmanlanması sayesinde somut bir alternatif olarak sunulmuştur. (Atılğan, 2008, 53-54).

Gökhan Atılğan’ın da işaret ettiği gibi *Yön*, kendisinden önceki Yeni Osmanlılar, İttihat ve Terakki, Erken Cumhuriyet ve *Kadroculuk* gibi aydın hareketlerinin tarihsel bir devamıdır. Her ne kadar özdeş tutulması mümkün olmasa da sosyalizme geçiş sürecinde aydın ve askerlerden oluşan “zinde güçler”in öncülüğünü hayati gören bir hareket özellikle Doğan Avcıoğlu’nun görüşleriyle sivrilmiştir. Bu gelişme yolda ekonomik kalkınma sağlandığında, toplumsal düzen de buna bağlı olarak dönüşecektir. Dolayısıyla süreç, işçi ve köylü kitlelerinin aşağıdan yukarıya yürüttüğü bir sınıf mücadelesiyle değil; zinde kuvvetlerin yukarıdan aşağıya bağımsız iktisadi yapıyı kurması ve bu kesimlerin haklarını gözetmesiyle şekillenecektir. Bu denklemde

¹⁰ 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlayan, Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu’nun yönetimindeki dergi; İlhan Selçuk, Çetin Altan, Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Niyazi Berkes, Muammer Aksoy ve Sadun Aren gibi dönemin en önemli entelektüellerinin yazılarına ev sahipliği yapmıştır. Kemalist subaylardan sendika liderlerine kadar uzanan bu geniş “aydınlar koalisyonu”, derginin bir tartışma zemini olarak etkisini artırmış ve 30 Haziran 1967’de kapanana kadar toplam 222 sayı yayımlanmıştır. (Atılğan, 2008, 48-52, 239-263).

¹¹ *Yön*, yerinde devlet müdahaleleri ve toplumun aydın kesiminin de dahil edileceği bir planlı kalkınma felsefesiyle çağdaş uygarlıklar seviyesini yakalamayı hedefliyordu. (“Bildiri”, 1961, 12-13).

¹² Derginin yöneticileri ve başyazarları Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal’ın yanı sıra Niyazi Berkes, Şevket Süreyya Aydemir ve Sadun Aren önemli yazılar kaleme aldı. Bunun yanı sıra Cahit Tanyol, İdris Küçükömer, Fethi Naci, Çetin Altan, Muzaffer Erdost, Samim Kocagöz, Selahattin Hilav, Muammer Aksoy, Taner Timur gibi pek çok ismin yazıları yer aldı. Türkiye’nin siyasi, ekonomik ve toplumsal gerçeklerinden hareketle yapısal bir değişim için gerekli bir program oluşturulmaya çalışıldı. Ayrıca 1964’ten sonra Mihri Belli ve Erdoğan Berktaş gibi Millî Demokratik Devrimci’lerin yazıları da dergide yer aldı. (Özdemir, 1986, 60-61).

¹³ DPT kökenli uzmanlar ile *Yön* yazarlarını bir araya getiren Sosyalist Kültür Derneği (SKD), 2 Aralık 1962’de faaliyetlerine başlamıştır. Başlangıçta işçi, köylü ve aydınları birleştirmeyi hedefleyen “Çalışanlar Partisi” gibi partileşme girişimleri akamete uğrasa da SKD, bu boşluğu doldurarak Türk sosyalizmini teorik düzeyde tanıtmaya ve meşrulaştırma misyonunu 1971’e kadar sürdürmüştür. (Atılğan, 2008, 263-283; Özdemir, 1986, 57-59).

devletçilik, kapitalizm ile sosyalizm arasında bir “üçüncü yol” değil, sosyalizme geçişin nesnel şartlarını hazırlayacak zorunlu bir aşamadır. (Atılğan, 2008, 87-96).

Özetle *Yön*, Marksist anlamda klasik bir sınıf mücadelesinden ziyade, Batı'nın rasyonalizm ve üretim düzeyine erişmeyi amaçlayan, Atatürkçü devletçilikle eklemlenmiş özgün bir modernleşme projesi arayışındadır. Bu dönemde savunulan devletçilik anlayışı, sadece fabrikalar kuran teknik bir yöntem değil; sendikaların güçlendirilmesini, eğitimin yaygınlaştırılmasını ve toprak reformunu içeren köklü bir yapısal dönüşümün anahtarıdır. Özellikle toprak reformu ve kooperatifleşme, kırsaldaki feodal ağalık düzenini tasfiye ederek köylüyü örgütlü bir özne hâline getirecek modern devletçiliğin en stratejik ödevi olarak değerlendirilebilir. Fakat kurulduğu aşamada, planlı ekonominin gerekleri ve toprak reformu konusundaki tartışmalar böyle bir programın belirlenmesindeki güçlüğü göstermiştir. 1961 Anayasası, 37. maddesi¹⁴ ile toprak reformunu Anayasal bir norm olarak somutlaştırırsa da ilk iş olarak gündeme alınan yasa tasarısı kadük kalmıştır. Anayasa hazırlanırken de 38. maddeye göre kamulaştırmaya başvurulması ve kamulaştırılacak toprağın bedelinin taksitle ödenmesi hükmünde anlaşmaya varılması zor olmuştur. En nihayetinde kamulaştırılacak toprağın bedelinin 10 yıl içinde ödenmesine karar verilmiş, böylece büyük toprak sahiplerinin de muhalefetiyle toprak reformu konusunda başından itibaren uygulama sürecine ilişkin güçlükler belirmiştir. Nitekim hazırlanan ilk reform taslağında mülk sahiplerine bırakılacak toprak üst sınırının 20 bin dönüm gibi oldukça yüksek bir ölçekte tutulması, özel arazilerin kamulaştırılmasını pratikte imkânsız kılan kurumsal bir zafiyet doğurmuştur. *Yön*'de Mümtaz Soysal, hazırlanan bu toprak reformu tasarısının beklentilerin gerisinde kalmasını “sosyal görüşlü hukukçular” ile “statükocu toprak sahipleri ve özel teşebbüsçü”ler arasındaki yapısal bir ayrılık olarak nitelendirmiştir. (Soysal, 1962a, 14).

Dolayısıyla *Yön*, 1961 Anayasası'nın açtığı alanda yapılacak reformların gerçek bir ekonomik, toplumsal ve siyasi devrim muhtevası taşıyabilmesi için hangi amaçları içermesi gerektiğine odaklanmıştır. Görüldüğü üzere sadece bir hukuki mevzuat oluşturmak yetmemekte, bunu hayata geçirebilecek kararlı bir idari yapılanmayı örgütlemek gerekmektedir. Nüfusunun %68,1 gibi ezici bir çoğunluğu köylülerden oluşan bir toplumsal formasyonda (Gelekçi, 2015, 601) reformun önüne set çeken bu statükocu iktidar ilişkileri, toprak meselesini topyekûn bir kalkınmanın en hayati manivelası hâline getirmektedir. *Yön* dergisi için bu yapısal tıkanıklık, bizzat Anadolu kırsalında yaşanan sömürü ilişkilerinin de dayattığı bir somut zorunluluk olarak nitelendirilebilir. Tam da bu nedenle, dergi çevresinin kurguladığı tarımsal kalkınma programının meşruiyet zeminini ve Doğan Avcıoğlu'nun programındaki aciliyetini anlamak; her şeyden önce dergi sayfalarında deşifre edilen taşra gerçekliğinin, ağalık ve tefecilik mekanizmalarının ve mülksüzleşme süreçlerinin yakından incelenmesini gerektirmektedir.

2. YÖN SAYFALARINDA KIRSAL EŞİTSİZLİK VE SÖMÜRÜ MEKANİZMALARINDAN HAREKETLE TOPRAK REFORMU ZORUNLULUĞU

Yön çevresinin 1960'lardaki reform stratejisini ayıran temel etken, parlamenter mekanizmaların ve mevcut siyasi partilerin devrimci bir dönüşüm yaratma potansiyeline duyulan güvensizlikti. Az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'nin kırsal nüfusu, maddi bir sömürü zincirine hapsedilmişti. Nitekim Mübeccel Kıray'ın *Yön*'de de yankı bulan Karadeniz Ereğlisi araştırması, kapitalist pazar ilişkilerinin nüfuz etmesine rağmen taşrada bağımlılık ilişkilerinin belirli biçimlerde sürdüğünü ampirik olarak kanıtlıyordu. Dönemin Maurice Duverger ve Jacques Lambert gibi siyaset bilimcilerinin az gelişmiş ülkelerdeki parlamenter demokrasilerin kırılganlığına ve muhafazakâr partilerin hegemonya üretme kabiliyetine dair analizleri, Atılğan'ın aktardığına

¹⁴ Bahsi geçen anayasa hükmü; tarımsal alanların rasyonel ve yüksek verimlilikle işletilmesini, topraksız ya da yetersiz toprağa sahip kırsal nüfusa arazi tahsis edilmesini, coğrafi havzalara göre asgari toprak ölçeklerinin belirlenmesini ve üreticinin zirai ekipman ile girdi kaynaklarına erişiminin devlet tarafından desteklenmesini zorunlu kılarak hukuki bir çerçeve çizmiştir. Toprak dağıtımının hem ekonomik hem de sosyal adalete yönelik bir arayış olarak, tarım programının bir parçası ve hatta bazı kesimlerce ilk adımı olarak ele alındığını görmek mümkündür. Diğer bir deyişle reform, ekonomik ve toplumsal yapıdaki dönüşüm sürecinin parçası olarak anlaşılmış ve farklı kesimlerce bir çözüm önerisi olarak yöntem ve aşamalarıyla ele alınmıştır. (Bakırcı, 2007, 114-123).

göre Doğan Avcıoğlu'nun da yönlendirmeleriyle dergide yer bulmuştu.¹⁵ Avcıoğlu, bu küresel literatürden hareketle Kemalizm ile Marksizm arasında bir Türkiye yolu inşa etmeye çalışıyordu. (Atılğan, 2015, 430).

Bu özgül toplumsal formasyonda, işçi sınıfının ve köylünün toplumsal dönüşümde öncü olma ihtimali de sorgulamaya açılmaktadır. Örneğin, *Yön*'de de dikkate değer bir inceleme olarak duyurulan Cahit Tanyol'un analizi, bunu tarihsel olarak gerekçelendiriyordu. Tanyol, Osmanlı Türk toplum yapısının Batı feodalizminden farklı olduğunu savunarak sömürünün "sosyal" ve yerel özgüllüklerine dikkat çekmiştir. Ona göre, tarihsel olarak göçebelikten toprağa yerleşen Türkiye köylülüğü içinden ne organik bir burjuvazi ne de öncü bir proletarya doğabilmiştir. Dolayısıyla bu sınıfları batılı anlamda devrimci özne olarak tasavvur etmek de mümkün değildir. (Tanyol, 1962, 7-8).

Türkiye'de sosyalizmi kurma meselesi, bu tarihsel gerçeklik içinde klasik bir sınıf çatışmasından ziyade, üretim araçlarını topluma devretmek, tefeci ve ağa gibi araçları tasfiye etmek ve sömürü mekanizmalarını aşarak insan emeğini en yüksek verimlilik düzeyine ulaştırmak gibi sorunlar çerçevesinde *Yön* sayfalarına yansıyor. 1965 yılına kadar kırsalın panoramasını yansıtan ve reformun halktan gelen taleplerle de beliren bir zorunluluk olduğunu vurgulayan yazılar, bu gerekliliğin altını çizmekteydi. Bu sebeple Avcıoğlu'nun toprak reformunu devrimci bir iktidar programı olarak nasıl detaylandığına geçmeden önce toplumsal eşitsizliğin görüntülerini ve *Yön* çizgisinde Mümtaz Soysal'ın görüşlerinde belirginleşen ayrışmayı tarif etmek gerekmektedir.

27 Mayıs müdahalesinin hemen ardından kırsaldaki tasfiye arzusu yüksekken, kurulan parlamenter düzende politikacıların "Toprak dağıtmakla reform olmaz, zaten Türkiye'de toprak ağası diye bir mesele yoktur" şeklindeki "oyalama" taktikleri *Yön*'ün temel eleştirilerinden olmuştur. Dergiye göre reform, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki "derebeyliklerin" tasfiye edilmesi, köylünün ağa ve şeyh "tahakkümünden" kurtarılacak seküler Cumhuriyet eğitimiyle buluşturulması meselesidir. Askeri yönetimin bölgedeki "gerici" tesiri kırmak adına 55 ağayı Batı illerine sürmesi ve Adalet Partisi (AP) Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın bu hamleyi "Kürtlük propagandasına karşı" köylü ile devleti yakınlaştıracak bir köprü olarak desteklemesi, mülkiyet reformunun jeopolitik ve stratejik boyutunu da açığa vurmaktadır. ("Siyasi Notlar", 1962a, 8) Fakat esasen, salt bir Doğu meselesi olarak değerlendirilemeyecek bir toplumsal gerçeklik görüntüsü karşımıza çıkmaktadır. Dergide kırsal eşitsizliklerin ve ağaların köylüler üzerindeki "tahakkümlerinin" izlerini gösteren somut örnekler, ülkenin her yerinde "tasfiye" edilmesi gereken mekanizmaları ortaya koymaktadır.

Yön dergisinde, statükonun "topraksızlık sorunu yoktur" masalına karşı Anadolu'dan yükselen somut sömürü ve direniş manzaraları¹⁶ sütunlara taşınarak reformun kaçınılmazlığı savunulmuştur. ("Ağalar", 1961, 4-5). Örneğin, Kadirli bölgesinde bir toprak ağasının köylü arazisine el koyması ve bu ağaların devlet bankalarının imkânlarından da faydalanarak giderek güçlenmesi emsal olarak verilmektedir. Burada vurgulanan, ağaların eşkıyalarla köylü üzerinde baskı unsuru oluşturabilme dinamiği gibi nedenler sosyal ilişkilerin eşitsiz konumlarını betimlemektedir. Bu bölgede Coşkun Ağa, köylüleri yerlerinden ederek topraklarını genişletirken bir süre sonra CHP'ye girerek toprakların tapusunu aldığı belirtilmektedir. Böylece 1950'lerde bu ağa gücünü

¹⁵ Duverger'in Politikaya Giriş ismiyle Türkçeye çevrilen kitabında Sovyetler Birliği'nden "ekonomik sorunlarını hallettiği ölçüde siyasal liberalleşmeye de yönelmiş" bir ülke olarak söz edilmesi önemlidir. Kayalı, bu yaklaşımın Kemalist yaklaşımlara "sempatik" geldiğini belirtmektedir. Siyasal demokrasinin gelişimi, belirli düzeyde bir ekonomik gelişme ile mümkün olabileceyse, önce o yolu açmak gerekeceği gerçeği de belirlenmektedir. (Kayalı, 2010, 182-186; Atılğan, 2008, 199-200).

¹⁶ Sağlam, kırsal sömürü manzaralarını *Yön* dergisi arşivindeki somut vakalar üzerinden betimleyici bir yöntemle ele alarak; Söke'deki mülkiyet tekelleşmesini, Adana'daki tefecilik sarmalını ve köylü yürüyüşlerini yerel güç odakları ile kamu kaynaklarının adaletsiz dağılımı ekseninde aktarmaktadır. Bu çalışmada ise, bu tarihsel tasvirleri birer veri olarak kabul etmek ve vurgulamakla birlikte, bu bağlamın toprak reformunu toplumsal yapıyı kökten değiştirecek bir program olarak kurgulayan politik analizdeki belirleyiciliği üzerinde durulacaktır. Ayrıca, *Yön* içindeki fikrîsel kırılmaların toprak reformu ve kooperatifleşme süreçlerindeki yansımalarından hareketle nihai olarak demokratik bir iktidar stratejisi olarak Doğan Avcıoğlu'nun somut hâliyle nasıl ele aldığı betimlenecektir. (Sağlam, 2022)

ve konumunu genişletebilmiştir. (“Ağaların Ağası Tevfik Coşkun”, 1962, 11). Bir başka sayıda “Ağalar ve Masallar” başlıklı yazıda İzmir’e yakın Göllüce köyünde toprağı olmayan, “kölelik” şartlarında çalışan köylülerin varlığından söz edilmektedir. (“Ağalar ve Masallar”, 1962, 13 42). “Çukurova’da Bir Toprak Cinayeti” başlıklı yazıda ise ağaların köylülerin arazilerine el koyduğu ve devlet bankalarından faydalanma imkânları açısından adaletsizliklerin somut örnekleri yansıtılmaktadır. (Uğurlu, 1962, 16).

Görülmektedir ki, Türkiye’deki mülkiyet eşitsizliğı, kökleri derine inen ve siyasi destekle beslenerek genişleyen yapısal bir sorun olarak alınmaktadır. Batuhan Türkoğlu, “Söke’nin Toplumsal Yapısı” başlıklı incelemesinde, bu meselenin kökenlerini II. Abdülhamid dönemine dayandırmaktadır. Bu dönemde, bölgedeki ağaların çeşitli hamlelerle mülkiyetlerini genişletme imkânı bulduğu ve köylü aleyhine derinleşen bir eşitsizlik ilişkisinin temellerinin atıldığı vurgulanmaktadır. Söz konusu ağalar, yeni dönemin politikalarından fayda sağlayan kesim olmuştur. Çeşitli stratejiler üreterek mülkiyetlerini genişletebilmiş, Ziraat Bankası ve tarım kredi kooperatifleri sayesinde ise güçlerini pekiştirebilmişlerdir. (Türkoğlu, 1965, 13). Bu kredilere ulaşabilmekteki adaletsizliğin teknik boyutu, 113. sayıda Azmi Erdem tarafından “Müesseseseleşmiş Tefecilik Bölgemiz” yazısında detaylandırılmıştır. Yazıda, Ziraat Bankası’nın 50 dönümlük bir tarlada pamuk ekimi yapan bir çiftçinin toplam nakit ihtiyacının çok altında bir miktarı karşıladığı gerçeğı vurgulanmaktadır. Aradaki fark için tefeciye giden köylü, kârının büyük bir kısmını faiz olarak ödemekte ve bu durum çiftçinin toprağını yavaş yavaş yitirmesine neden olmaktadır. (Erdem, 1965, 2).

Ankara Gölbaşı Karaali’de ise köylülerin haksız yere kendi topraklarını sürdüğü gerekçesiyle bir çiftlik sahibinin tarlasını sürmeye başladığı ve köylülerin mücadelesinin tarlaların ortak ekilmesine karar verilen bir anlaşmayla çözüldüğü aktarılırken mesele yine “Toprak Reformunu uyutanların dikkatine” sunulmaktadır. (“Siyasi Notlar”, 1962b, 4). Böylece, toprak reformunun artık toplumdan gelen bir talep olduğunun da altı çizilmektedir. Örneğin, Maraş’ta Adıyaman ve Elbistan’dan gelen bir göçmen grubun Gavurgölü arazisini işgal ettiğine ilişkin haber, “topraksız köylülerin, bu reformu bir gün bizzat kendilerinin yapacağı” ifadeleriyle sütunlara taşınmıştır. (“Siyasi Notlar”, 1962c, 4). Köylülerin bu adaletsizliğe karşı gösterdiği tepki, derginin 73. sayısında “Topraksızların Yürüyüşü” başlığıyla aktarılan Adana yürüyüşünde de görülmektedir. 28 Nisan 1963’te yaklaşık 10 bin köylünün katılımıyla gerçekleşen bu eylemde; köylüler toprak reformu taleplerini dile getirmiş, mülkiyet eşitsizliğine dikkat çekmiş ve büyük toprak sahiplerinin işlediğı arazilerin önemli bir bölümünün esasında hazineye ait olduğu ifade edilmiştir. (“Sosyal İhtilâl Yürüyor”, 1963, 4-5).

Yön dergisinin 77. sayısında *Le Monde* gazetesinden Türkiye’nin manzarasını ele alan bir yazı Türkçeye çevrilmiştir. Türkiye köylüsünün içinde bulunduğu durum, burada da benzer biçimde tarif edilmektedir. Kadirli olayı üzerinden ağaların iktidarla ilişkileri sayesinde yarattıkları hegemonik iktidar ortaya koyulmaktadır. Devlet arazilerinin ağalarca nasıl tasarruf ve kontrol altında tutulduğu gösterilerek toprak eşitsizliğinin önündeki “ağa” engeli resmedilmiş olmaktadır. (“Batılılar Bizi Nasıl Görüyor?”, 1963, 8-11). Bu okumada büyük toprak sahiplerinin mülkiyetlerini Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet döneminden itibaren giderek genişlettiğı ve tefecilikle köylülerin borçluluk döngüsüne girdiğı bir kırsal manzara ortaya çıkmaktadır. (Apaydın, 1965, 12). Dolayısıyla mülkiyet sisteminde küçük üreticilerin varlık koşullarını zorlaştıran bir durum ortaya çıkmış ve bu durumda köylüleri koruyan mekanizmaların yetersizliğinde bir sorun hâlini almıştır. Örneğin, bankadan kredi almak için ipotek edecek bir malı olmayan yoksul köylüler, çok yüksek faizlerle ağaya borçlanmak zorunda kalmaktadır. Tarım işçileri baskı ile asgari ücretin bile altında çalıştırılmakta; geçim zorluğu arttığında ise henüz üretilmemiş ürünlerini çok düşük fiyatlarla önceden ağaya satmaya mecbur bırakılmaktadır. (“Korkunç bir Tefecilik Soygunu”, 1965, 4).

Neticede, kırsal eşitsizliklerin iktidar bloğı eliyle derinleştirildiğı bir konjonktürde, toprak reformunun aciliyeti bir vakıa olarak tescillenmiştir. Ancak bu dönüşümün hangi yol ve yöntemle, hangi hızla uygulanacağı meselesi *Yön* kadrosu içinde tam bir fikir birliğiyle belirlenmiş değildir. Mümtaz Soysal’ın temsil ettiğı, reformu uzun erimli ve hukuki ve toplumsal bir mücadele süreci olarak gören aşamalı perspektif ile Doğan Avcıoğlu’nun temsil ettiğı, statükoyu bir an evvel radikal bir iktidar hamlesiyle yıkmayı hedefleyen hızlı bir

dönüşümü hedefleyen çizgi, 1965 yılı itibariyle hareket içinde bir teorik kopuşa yol açmıştır. (Atılğan, 2007, 607-608). Bu farklılık, onların toprak reformu ve köyde sosyalizmin gerçekleşme koşullarına ilişkin tartışmalarında da belirgindir.

Mümtaz Soysal ve Neşe Deriş’in yazıları üzerinden tarif edilecek ilk görüşü detaylandırmak gerekirse, reformu daha ılımlı ve aşamalara yayan bir çizgi olduğu ifade edilebilir. Soysal’a göre sosyalist bir programın, işe mülkiyeti eşitleyerek başlaması teorik olarak eleştirilse de çatlak ve nasırlı elleriyle toprağı ufalayan köylüye “bu toprak senindir” demenin siyasi gücü yadsınamazdı. İktidar köylüyü ancak bu yolla yanına çekebilirdi. (Soysal, 1962b, 11). Dolayısıyla, ilk safhada mülkiyet herkese eşit dağıtılmalı, kooperatifleşme ve kolektif büyük işletmecilik ise ikinci safhada devlet eliyle ve bölgenin şartlarına göre inşa edilmeliydi. Örneğin; Marmara, Karadeniz ve Ege bölgelerinde bakım, işleme ve ambalajlama merkezleri oluşturulabilirdi. Orta, Güneydoğu ve Doğu Anadolu’nun bazı kesimlerinde ise traktör, gübreleme ve silolama istasyonları kurulabilir, böylece araçlar ortadan kaldırılarak devlet ile köylü arasındaki bütünleşme sağlanabilirdi. Burada devletin alım ve satış süreçlerinde teşkilatlanması ve devleti etken şekilde araya katan bir kooperatifçilik, sistemin yarattığı güçlükleri aşmayı mümkün kılacak yol olarak görülmektedir. Böylece toprağın kamulaştırılması aşamasına geçiş koşulları, yavaş yavaş sağlanmış olacaktır. Bu yolu hazırlayan, köylünün toprağa sahip olması, emeğinin karşılığını alması ve sömürü zincirinden kurtarılması olacaktır. Yani toprağın köylüde, onu işletme ve değerlendirme rolünün devlette olduğu bir dengeyle yakınlaşma sağlanacaktır. (Soysal, 1962c, 20).

Neşe Deriş, köylünün önce topraklandırılmasını, ardından devletin kuracağı “Köy Kalkınma Merkezleri” aracılığıyla tefeci ve araçların tasfiyesini öneriyordu. Ona göre, Türkiye’de köylülük önce kooperatifleşme sürecine hazırlanmalıydı. Bunun için köylüyü topraklandırmak ve onu gerekli araç gereçle donatmak gerekiyordu. Toprak reformu, ağaların ellerindeki toprakları alıp köylülere dağıttıktan sonra araçların yerini devletin oluşturduğu “köy kalkınma merkezleri” yerleşecekti. Böylece, köylülerin ihtiyaç duyduğu traktörü, diğer üretim araçlarını ve bunları kullanacak personeli bulunduran merkezler, üretim sürecine bir rasyonel mantık getirecekti. Köylüler ürünlerinden elde ettiği kazancı artıracak, sömürden kurtulacak ve elde ettiği gelire bu merkezlerin sağladığı hizmetlere karşılık bir ödeme yapabilecekti. (Deriş, 1962, 14).

Derginin toprak reformu meselesini ele aldığı 38. Sayıda, Niyazi Toker’in yazısında belirtilen güçlüklerle işaret etmek gerekir. Çünkü köylere rasyonel üretim mantığı ve hizmet götürme zorunluluklarına karşın parçalı hâle gelen dağınık köy yapısının yarattığı güçlüklerin aşılmasını gerektirecek bir program sorunu olduğu görülmektedir. Burada köylülerin sorunlarını aşmada yöntem olarak köyleri bir araya getirme düşüncesinin¹⁷ öne çıktığı görülmektedir. Fakat bunun yanı sıra aydınların kırsal kalkınmada, eğitim sorunlarında öncülük etme gereğine vurgu yapılmaktadır. (Toker, 1962, 9). Dolayısıyla geçmişin Köy Enstitüleri uygulamalarında belirginleşen köylüyü eğitecek kadrolar yetiştirme gerekliliğiyle¹⁸ kalkınma açısından tarımsal sorunların bütünleştiği genişletilmiş bir perspektiften tarımsal sorunu alma gereği belirgindir. Geçmişin toprak reformu ve Köy Enstitüleri deneyimleri, başarılı olması mümkün modeller olarak ele alınıp köy kalkınması sorununda bir çözüm olarak odağa alınmaktadır. Tamamlanamamış bu toplumsal dönüşüm sorununda Avcıoğlu, merkezileşmeyi mümkün kılacak ve bunu hemen gerçekleştirecek bir yöntemi zorunluluğu görmekte ve mücadeleyi aşamalara yaymaktansa hızlı bir dönüşüm hedefine odaklanmaktadır. Avcıoğlu’na göre devrimci

¹⁷ Bu dönemde farklı partilerde örnek köy, tarım kentleri, köy kentler, merkez köy gibi kavramlarla tanımlanan, kırsal alanın kalkınma sorunlarını çözme ve kırsal hizmet götürme koşullarının oluşturulabilmesini kolaylaştırma umuduyla gündeme getirilmiş programlar görülmektedir. (Çağlar, 1986, s. 144-155).

¹⁸ Niceliksel ve niteliksel yetersizliklerin sürmesi, kırsal sosyo-ekonomik gerçekliğe aşına, çok yönlü kadroların yetiştirilmesi zarureti doğurmuş ve bu arayış, 1940 yılında Köy Enstitüleri’nin kurulmasıyla kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Kırsal kesimde eğitimle birlikte sağlık ve modern tarımsal üretim tekniklerini senkronize bir biçimde dönüştürmeyi amaçlayan bu özgün uygulamalı model, 1952 yılına gelindiğinde hem öğretmen hem de ziraat teknisyeni yetiştirmenin zor olduğu belirtilerek eleştirilerin hedefi olmuştur. Bu tasfiye sürecinde enstitü müfredatı uygulamalı niteliğini kaybederek teorik bilgi ağırlıklı bir yapıya büründürülmüş, nihayetinde ise kurumlar 1954 yılında ilköğretmen okullarıyla birleştirilerek ortadan kaldırılmıştır. (Özkan, 2008, 224-230; Akyüz, 2013, 392-396).

bir iktidarın benimsemesi gereken yol, emeği önceleyen bir hareket olarak ve mevcut parlamenter demokraside hâkim olmuş “ağa”lara karşı inşa edilmelidir. (Avcıoğlu, 1962a, 3).

3. DOĞAN AVCIOĞLU’NUN KALKINMA STRATEJİSİNDE TOPRAK REFORMU VE KOOPERATİFLEŞME

Doğan Avcıoğlu, işçi sınıfının yeterince gelişmediği toplum yapısının tarihsel gelişimini ve günün koşullarını derinlemesine incelemeye odaklanmıştır. 1950 bir “karşı-devrim” ve Tanzimat Batıcılığına dönüş olarak görmüş; ülkenin Batı’ya ve ABD’ye olan bağımlılığını sorgulamıştır. Avcıoğlu’na göre, 1960’lara geçiş evresinde ordu bir rol oynamış olsa da hareket tamamlanamamıştır. Bu koşullarda Marksizm ile Kemalizm üzerinden kendisini belirlemeye çalışan, Elçin Macar’ın ifadesiyle bir “Sol Kemalizm” oluşacaktır. Ona göre sosyalizmin, önce “antiemperyalist” ve “antifeodal” olması ve bu aşamada toplumun küçük burjuvazi, aydın ve ordu aracılığıyla halkın bilinçleneceği reformcu bir yönetimi kurması gereklidir. Bu görüşler, *Türkiye’nin Düzeni*’nde uzun uzadıya ülkenin geri kalmışlığının ve bağımlılık ilişkilerinin tarihsel kökenleri analiz edilerek derinleştirilmiş ve “milliyetçi ve devrimci bir kalkınma yoluna” ilişkin ideolojik zeminini sağlamlaştırmıştır. (Macar, 2009, 162-169). Bu bölümde, önce dergideki yazılardan hareketle söz konusu ideolojik yaklaşım bağlamında toprak politikasının gerekleri ve devrimci iktidar stratejisindeki yeri odağa alınmaktadır. Daha sonra *Türkiye’nin Düzeni* eserinden hareketle Avcıoğlu’nun görüşlerini temellendiren tarihsel ve toplumsal gerçeklik okuması betimlenerek “devrimci iktidarın” köylü ve tarım sorunlarına ilişkin programının nasıl olması gerektiğine ilişkin detaylara odaklanılacaktır.

Avcıoğlu’na göre kapitalist sistem, az gelişmiş ülkeleri kalkındırma hususunda mutlak bir aciz içindedir ve bu durum küresel ölçekte sosyalist planlama fikirlerini yeniden güçlendirmiştir. (Avcıoğlu, 1962b, 3). Sosyalist planlama, sanayileşmeyi ana eksene alan, ancak zirai yapıyı bu sanayileşme sürecini finanse ve destek edecek biçimde yukarıdan aşağıya organize eden devrimci bir devletçiliği şart koşar ve bu sürecin bütünüleyici bir parçası olarak toprak reformu zorunluluktur. Fakat Avcıoğlu’na göre 1961 Anayasası’nın getirdiği mülkiyet sınırları, reformun önünü tıkamıştır. Anayasa’nın kamulaştırılan araziler için 10 yıllık bir taksit süresi öngörmesi ve gerçek piyasa bedelinin ödenmesini kabul etmesi, yapısal bir dönüşümü imkânsız kılıyordu. Dahası, toprağın bedelini belirleyecek arazi komisyonlarında ağa temsilcilerinin yer alabilmesi ve boş hazine arazilerinin çoğunun yerel elitlerin işgali altında olması, reformu amacından saptırma riski taşıyordu. Bu koşullarda yapılacak bir reform, hazine arazilerini devlete fahiş fiyatlarla geri satacak ağaların, gücünü kırmaktan uzak olacaktı. Avcıoğlu’na göre reform, ağaların ekonomik ve siyasi nüfuzunu radikal biçimde tasfiye etmeli, dağınık toprakları toplulaştırmalı ve tarımı kolektif bir kooperatifçilik sistemiyle yeniden organize etmeliydi. (Avcıoğlu, 1962c, 7).

Avcıoğlu, küçük işletmelerin egemen olduğu, toprakların aşırı bölündüğu parçalı bir kırsal yapıda rasyonel ve verimli bir üretimin imkânsız olduğu, böyle bir yapıda toprağı dağıtmanın ise köylüyü yeniden tefecilerin eline düşüreceği düşüncesinden hareket ediyordu. Ayrıca, çoğunluğu şehirlerde oturan büyük toprak sahipleri, verimli işletme mantığından uzak bir sonuç ortaya çıkarmaktaydı. Avcıoğlu, ağaların kötü işletmeciler olduğunu belirtirken, “çiftçiye toprağa ihmale sevkeden yarıcılık ve ortakçılık müesseseleri”ni de bu durumun sonucu olarak gösterir. Ekilebilir alanlar sınıra ulaşmışken arazilerin giderek küçük parçalara ayrılması tarımsal üretimde verimlilik sorununun yanı sıra küçük üreticilerin geçim sıkıntısı yaşamasına, borçluluk ilişkisine girmesine ve sonuç olarak toprakların ağaların elinde toplanmasına yol açıyordu. Bu sebeple küçük arazileri kooperatif benzeri bir yapı etrafında birleştirerek daha verimli üretim yapılabilecek bir organizasyon üzerinde düşünölmeliydi. (Avcıoğlu, 1962d, 8).

Dünyada bu açıdan gündeme alınabilecek modeller¹⁹ dergi sayfalarında tartışılmıştı. Avcıoğlu’nun toprak reformu anlayışında ise küçük işletmeler yerine, toprakları merkezileştirecek üretim kooperatifleri ihtiyacı öne

¹⁹Örneđin, İsrail’in kooperatifleşme modelinin Türkiye’ye uygunluğu noktasında bir tartışma görmek mümkündür. “Moşav”lar, İsrail’de kurulan kooperatif tarım köyleriydi. Moşavlar, “kibuz”lar ile benzetmekle birlikte özel mülkiyete

çıkiyordu. Avcioğlu'na göre üretim kooperatiflerinin rasyonel şekilde kullanılması için devletin bölge makine, tamir ve bakım istasyonları kurması gerekmektedir. Ziraatın ucuz fiyatla ve krediyle modern işletme araçlarına kavuşması bu sayede gerçekleştirilebilecektir. Memleket çapında yaygın bir teşkilâta sahip bulunan Zirai Donatım Kurumu az masrafla bu yola yönelebilir. Böylece, çiftçilerin toprağı beraber işlemeye alışması beklenir. Ona göre çiftçilerin bir arada toprakları işletmesi ve ortak kullanması, Türkiye'deki tarımsal üretimin değişmesini getirecektir. (Avcioğlu, 1962d, 8).

Üretim kooperatifleri, önce köy ölçeğinde; daha sonra köylerin birleştirilmesiyle yavaş yavaş merkezileşmeyi mümkün kılacaktı. Sonraki aşamada, toprakların bir araya getirilerek devamlı şekilde ortak işlenmesi ve üretim araçlarının üyeler tarafından serbestçe kullanılmasına zemin hazırlayacaktı. Aynı zamanda modern tarım tekniğı, su, gübre kullanımı, eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçların da sağlanmasının önünü açan bu yöntem, üretim sürecindeki araçları kaldıracaktı. Bunun faydalarını göstermek adına başlarda devlet elindeki arazilerle ağaların kamulaştırılan toprakları, kooperatifler hâlinde işletilme şartıyla çiftçilere devredilebilirdi. Bu kooperatiflere, kredi, tohumluk, gübre ve çeşitli üretim araçlarını daha uyguna temin etmek de kooperatifler hâlinde çalışmayı özendirirdi. Süreç, sadece kooperatiflerin teşvik edilmesiyle sınırlı kalmıyordu. Devlet çiftlikleri, modern işletmecilik noktasında örnek olacak ve teknik yardımlar açısından fayda sağlayacaktı. Böyle bir yol ile ilerlendiğinde, tarımda gelişmeyi sağlayacak ve tarım araç gereçlerini bilen teknisyenler yetişebilecekti. Tarımda bu yeniden organizasyona bağlı olarak zamanla ortaya çıkacak atıl iş gücü, bu istasyonlarda sanayide çalışmaya geçmeden önce bir tür "sınai çalışma stajı" geçirmiş olacaktı. (Avcioğlu, 1962d, 8).

1965 yılında gündeme getirilen toprak reformu tasarısına ilişkin değerlendirmesinde Avcioğlu, toprak reformunun sosyalizm yoluyla gerçekleşeceğini belirtmektedir. "Zira toplumsal değişme kanunlarını, parçaları yerli yerine oturmuş bir bütün olarak ortaya koyan bilimsel bir düşünce sistemiyle mücehhez olan sosyalizm, tutucu ve kökü dışarda olan toprak ve şehir burjuvazisini zararsız hâle getirerek, halk kütlelerinin enerjilerini kalkınma yolunda" seferber edebilecektir. Tasarıda ise halka yukarıdan bakan bir bürokrasi vardır ve güçlerini pekiştiren bu kesimlerin tasfiyesi gibi bir amaç görülmemektedir. Halkın bilinçlenmesi, bu koşullarda artık mecburi olmuştur. Bu şartlarda kooperatifleşme tam olarak işleyemeyeceğı gibi küçük işletmelerin topraklarının aşırı bölünmesi engellenemeyecekti. (Avcioğlu, 1965a, 3). Bu yüzden de Avcioğlu, bu süreci hazırlayacak bir devrimci iktidarı öncelikli görmekteydi.

Avcioğlu'na göre sosyalizm özünde tekti ve amacı insanları eşit, özgür ve kardeşçe yaşayacakları bir düzene kavuşturmak, fakat uygulamada farklı biçimler alabilirdi. Türkiye'de gerekli program, az gelişmiş ülke sosyalizmi olacaktı. Böylece tek bir sosyalizm olduğu söylene de bize özgü sorunlara çözüm olarak biçimlenmiş bir "milli" program gereğı öne çıkarılmış oluyordu. (Avcioğlu, 1962e, 3). 1965'lerde milliyetçilik, antiemperyalist politikanın gereğıyle daha belirgin bir hedef hâline getirildi. (Avcioğlu, 1965b, s. 16). Söz konusu yaklaşım, esasında Atatürk'ün "halkçı, devletçi, devrimci ve milliyetçi kalkınma yolu"ydı. Milli demokrasi, toplumdaki bütün "antiemperyal" ve "antifeodal" güçleri temsil eden ve emekçilerin güçlenmesinin önünü açacak bir iktidar yoluydu. Kapitalist olmayan bir gelişme yolu ve milli demokrasi devleti, köylüyü özgürlüğe kavuşturacaktı. (Avcioğlu, 1965c, 8-9).

Bu doğrultuda *Türkiye'nin Düzeni* bütün bu "düzen değişikliğı" gereğinin temelindeki sorunları ve buradan hareketle neyin gerekli olduğunu detaylandırma çabası olarak değerlendirilebilir. Avcioğlu, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT)²⁰ ve feodalite tartışmaları ekseninde Osmanlı toplum yapısının yeniden değerlendirildiğı bu

izin verilen bir ara form ihtiva ediyordu. Her aileye eşit topraklar verilmesi ve gelirlerini bu topraklar üzerinden karşılayabilmelerini mümkün kılan bir sistem olarak tasarlanmıştır. (Martin, 1962, s. 18; Çalıkoğlu, 1962, s. 18)

²⁰ Halil Akkurt, 1960-1980 dönemini mercek altına aldığı çalışmasında, Osmanlı toplumsal formasyonunun niteliğine dair yürütülen tarihsel tartışmaların, Türkiye solunun yapısal dönüşüm vizyonları ve devrim stratejileriyle doğrudan eklemlendiğini ortaya koymaktadır. Akkurt'un tespitlerine göre, 1960'lar Türkiye'sinde Osmanlı geçmişine yönelik entelektüel ilgi, ülkenin "az gelişmişlik" olgusunu tarihsel kökenleriyle teşhis etme ve bu nesnel zemine uygun bir

dönemde, kendi toplum yapısı görüşünü temellendirmekle başlamaktadır. Onun görüşlerine geçmeden önce bu tartışmaları Avcıoğlu'nun düşüncesini inşa eden tarihsel bağlam etrafında kısaca tarif etmek yerinde olacaktır. Küresel bağlamda, Sovyet devriminin ardından Çin'de ve Küba'da köylü toplumundan sosyalist devrime geçiş deneyimleri, Batı merkezli kalkınma modellerine alternatif arayışlar getirmiştir. Afrika'da Mısır, Cezayir, hatta Gana ve Gine'de bağımsızlık mücadelelerinde, Vietnam'da ABD'ye karşı yürütülen antiemperyalist harekette “bağımlı” ülkelerin “periferi” tarım toplumlarını özgürleştirecek eylem programları tartışılmaktadır. (Hobsbawm, 2014, 593-598). Bu küresel deneyimler, aynı zamanda her ülkede siyasi ve maddi koşullardan hareketle kalkınmaya neyin engel olduğu ve dönüşümün ne şekilde gerçekleşebileceği soruları etrafında bir birikim yaratmaktadır.²¹

Aynı dönemde Türkiye’de, sosyalizm ve Marksizm’in, ülkenin siyasi bağlamına kök salmış özgül bir ideolojik perspektifle ele alındığı ve bu arayışın tarih ile sosyoloji alanındaki²² akademik yayınlarla beslendiği görülmektedir. Bu kesit; sınıf meselesi, toplumsal formasyon ve devrimin “öncü” güçleri gibi sorular etrafında şekillenen bir yön arayışıdır. Bu arayışta, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e siyasi, sosyal ve ekonomik yönlü değişimleri açıklamaya çalışan külliyyatın, birikimin tabanını oluşturduğunu söylemek gerekir.²³ Toprak üzerindeki örgütlenmenin dönüşümü tarihsel olarak anlama çabası, ideolojik olarak devlet ile toplum eksenli bir dönüşümü mümkün kılacak program arayışıyla birleşmiştir. Bazı tarihsel analizlerde, feodal üretim tarzı ile açıklanamayacak devlet geleneğine vurgu yapılmaktadır. Örneğin, Niyazi Berkes Osmanlı sistemini, devletin toplumun üstünde konumlandığı bir “Doğu Despotizmi” modeli olarak görmektedir. Toprağın devlete ait olduğu, reyanın ise sadece kullanım hakkına sahip olduğu bu yapıda toplum, yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye bölünmüştür. (Berkes, 1969).

Bu çalışmalar, Batılı kapitalist toplumlardaki gibi belirgin sınıfların oluşmamasından hareketle tarihsel süreçlerin tek bir şemaya mı bağlı olduğu, yoksa toplumların farklı evrim rotaları mı izlediğini tartışmaya açmaktadır. Farklılığı, küresel bütünleşmeyi içeren ve hatta siyasi aktörlerle toplum arasındaki ilişkilerden hareketle anlaşılabilecek bütüncül bir değişim unsuru görmek; tarihsel olanı anlamayı mümkün kılacak çerçeveyi genişletme işlevi görmüştür. Dolayısıyla tarihin toplumsal gerçeklikle gelenek arasındaki diyalogun

devrimci özne belirleme arayışının bir tezahürüdür. Bu doğrultuda, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) ile feodalizm kavramsallaştırmaları arasında yaşanan teorik gerilim, radikal sol hareketlerin kendi ideolojik ayrışmalarını meşrulaştırma çabalarının temel zeminini oluşturmuştur. ATÜT odaklı okumaların, Batı dışı toplumların tarih şemalarıyla açıklanamayacak özgül sosyo-ekonomik dinamiklerine dikkat çekerek, Türkiye’nin kendine özgü bir kalkınma ve devrim rotası çizmesine kuramsal dayanak sağladığı söylenebilir. (Akkurt, 2020, 11, 90-95, 123-129, 152-167).

²¹ Özellikle Latin Amerika’da merkez ve çevre ülkeler arasındaki bağımlılığın dünyadaki kalkınma süreçlerinde yarattığı yapısal sorunları ele alan akademik çalışmalar oldukça önemlidir. Örneğin Paul Baran, 1929 Ekonomik Buhranı sonrası Keynesyen politikalarca devlet müdahaleleri gündeme getirilmiş olmasına rağmen dengeli bir ekonomik büyümenin yaratılamadığını belirtmektedir. Baran’a göre bunun sebebi kapitalizmle kurulan bağımlılık ilişkisidir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin tarım ekonomilerini tahrip etmiştir. Andre Gunder Frank’a göre bu durumun feodal ve kapitalist üretim tarzı ekseninde açıklamayı zorlaştırmıştır. Bu yüzden “metropol” ve “uydu” ülkeler arasındaki ilişkiler, toplumsal gelişmeleri sınırlayıcı bir faktör olarak alınmalıdır. (Kaynak, 2011, 164-176).

²² Teknolojik gelişmelerle birlikte geleneksel tarım yapılarından kapitalizme geçiş süreçleri; Hinderink, Kıray ve Akşit tarafından yapılan saha araştırmalarıyla incelenmiştir. Bu çalışmalar, köylerin kendi iç dinamiklerini ve sosyo-ekonomik dönüşümlerini anlamamızı sağlarken, bu değişimin her yerde aynı şekilde gerçekleşmediğini de gözler önüne serer. Özetle bu araştırmalar, kapitalizme entegrasyonun getirdiği farklılaşmaları açıklarken, toplumsal değişimin bölgeden bölgeye nasıl çeşitlilik gösterdiğini de kanıtlamaktadır. (Kıray, 2000, 21,88-91; Akşit, 1987, 11-14; Arslan, 2019, 153-157).

²³ Türkiye’de Osmanlı toplumsal formasyonunu anlamlandırma çabaları, mülkiyet ve iktidar ilişkilerinin niteliğine bağlı olarak dört temel yaklaşım ekseninde kuramsallaşmıştır. Metin Heper, Şerif Mardin gibi isimler, Osmanlı devletini Max Weber’in “patrimonyal devlet” kavramıyla tanımlayarak mülkiyetin hükümdarda yoğunlaştığı bir devlet toplum karşılığında odaklanmaktadır. Niyazi Berkes, Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer gibi isimlerin öne çıkardığı Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tezi, toprağın devlet mülkiyetinde olduğu Marksist bir “doğu despotizmi” vurgusuyla yapının feodal niteliğini reddetmiştir. Bu tartışmaların karşı kutbunda yer alan ve Behice Boran ise Osmanlı düzenini “merkezi feodalite” olarak kavramsallaştırarak Batı’dakinden farklı ancak özünde feodal bir üretim biçimi olarak tanımlamıştır. Son olarak Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalcık gibi tarihçiler ise Osmanlı yapısının kendine has dinamiklerini, özellikle “çift-hane sistemi” üzerinden ne ATÜT ne de feodalizm kalıplarına sığmayacak özgül bir model olarak ortaya koymuştur. (Keskin, 2009, 31-52).

genişletildiği bir perspektiften ele alınması, önemli bir gelişme olarak nitelendirilmelidir. Konu açısından önemli olan nokta ise tüm bu tarihsel gerçekliğe anlam verme çabasının belirli biçimde teorinin inşa edildiği zemini farklı biçimlerde anlamlandırmasıdır. Söz gelimi Kemal Tahir, Osmanlı Devleti'ndeki "kerim devlet" geleneğine vurgu yaparak, bu geçmiş mirasını, gelişmenin önündeki engel olarak tanımlayan açıklamalardan ayrı bir yerde durmuştur. Onun edebi eserlerini ve düşün dünyasındaki yerini analiz etmek makalenin kapsamını aşmaktadır. Fakat 1967 yılında yayımlanan *Devlet Ana ve Bozkırdaki Çekirdek* romanları Türkiye solunda da yankı uyandırmıştır. O dönemde Yaşar Kemal'in eserlerinde de görülen kahraman köylü figürleri, ağa baskısı ve köylülerin hayat koşullarına ilişkin gerçeklikler, değişim arayışlarını belirleyen yolda durmaktadır.²⁴ Diğer bir deyişle, edebi metinlerde de yansıtılan bu köylü gerçekliği tasvirleri, politik program arayışlarına da yansımaktadır.

Bu anlayış, geçmişin toprak reformu ve köy enstitüsü gibi hamlelerini toplumcu bir dönüşüm arayışının merkezine koymaktadır.²⁵ Kemal Tahir ise Osmanlı İmparatorluğu'nun topluma adil ve eşit bir yerden yaklaşan "kerim devlet" geleneğinin Batılılaşma ile yozlaşmasını sorunsal hâline getirerek, "batı saplantısı yüzünden" toplumdan uzaklaşmış aydın-bürokrat geleneğine mesafeli yaklaşmaktadır. Bu bakış açısında, toplum ile devlet arasındaki bağın farklı olduğu, feodalite ile tanımlanamayacak bir tarihsel miras bulunmaktadır. (Hulusi Dosdoğru, 1974, s. 9-10). Kemal Tahir, Marksist yöntemi hazır bir şablon olarak kullanmak yerine, Türk toplumunun özgün kimliğini ve tarihsel gerçeklerini ortaya çıkaracak orijinal bir araç olarak yorumlamıştır. Osmanlı imparatorluk yapısının²⁶ Batı'daki feodalizm ve kölelik aşamalarından geçmediğini savunarak, toplumsal düzenin merkezi devlet gücü etrafında şekillendiğini bilimsel bir temele oturtmuştur. Türkiye'deki sınıf dinamiklerinin ve halkın siyasi davranışlarının Batı dünyasından neden farklılaştığını, herhangi bir hayalciliğe kapılmadan tarihsel süreklilik içinde açıklamaya çalışmaktadır. (Hulusi Dosdoğru, 1974, s. 392). Geçmişin ele alınması biçimindeki farklılık, vurgulanması gereken önemli bir noktadır. Kemal Tahir, Osmanlı toplum yapısının feodalizmle açıklanamayacağını düşünerek ATÜT kavramını kullanmış ve bu geçmişte sosyalizmin inşa edileceği bir gelenek mirası bulmuştur.

Avcıoğlu ise ATÜT tanımlamalarına uzak durarak, "feodal üretim tarzına yaklaşt(an)" bir toplum yapısı tasvir etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, kapitalizmle bütünleşme sürecinde değişimler yaşamış ve sonuçta "pre-kapitalist düzen" ortaya çıkmıştır. (Avcıoğlu, 1976, s. 28). Böylece toplum yapısının devrimini kabul ederek içsel değişimin mümkün olacağı koşullarda, inşa edilecek hareketin kime karşı ve kimlerle birlikte yürütüleceğine açıklık kazandırmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın açık pazarı hâline gelen ve sanayi gelişimine ket vurulan imparatorlukta, "tarımın ağır bastığı sömürge tipi kapitalizm" gelişmiştir. (Avcıoğlu, 1976, s. 174). Dolayısıyla mücadelede, bu sömürge pratiğini aşmayı gerektirdiği belirlenmektedir.

²⁴ Yaşar Kemal'in edebi evreni, onun köylü kökeniyle paralel olarak ağırlıklı olarak Çukurova ve taşra ekseninde şekillenmiştir. Yazar, bu coğrafyayı yalnızca fiziki ve sosyo-ekonomik unsurlarıyla değil; tarımsal modernleşmenin (karasabandan traktöre geçiş gibi) birey ve toplum üzerindeki dönüştürücü etkileriyle birlikte ele alır. Eserlerinde teknolojinin geleneksel yaşam pratiklerinde yarattığı çözülme ve bu hızlı endüstriyellemenin köylü sınıfında yol açtığı psikolojik yabancılaşma ve bunalımlar odağa alınır. (Uyguner, 1993, s. 33-34).

²⁵ Bu dönemde Talip Apaydın, Mahmut Makal, Şerif Tekben ve Fakir Baykurt gibi Köy enstitülerinden mezun isimler, bu kurumların sunduğu çok yönlü eğitimin faydalarını anlatan pek çok yazı ve kitap kaleme almışlardır. Böylece, Mahmut Makal'ın 1950'de büyük ses getiren *Bizim Köy* adlı eseriyle başlayan süreç, 1960'larda bir enstitülere dönüş kampanyasına evrilmiştir. Bu dönemde Makal, Tekben ve Baykurt gibi isimlerin eserlerinde köy enstitülerin köyü dönüştürecek bir anahtar olarak ele alındığını görmek mümkündür. (Makal, 1970, s. 391; Tekben, 1962, s. 34-45; Baykurt, 2020, s. 140).

²⁶ Kemal Tahir, tarihsel olarak Orta Asya Türk geleneğinden devralınan devlet anlayışıyla Müslümanlığı, imparatorluğun toplum için adil bir mekanizma tesis etmeye yönelik bir gelenek mirası olarak konumlandırmaktadır. Buradaki temel ayırt ediciliği, tarihsel materyalist yöntemi doğrudan Türkiye'nin özgül tarihsel birikimiyle harmanlamış olmasıdır. (Tahir, 1992, s. 474). Benzer şekilde 1960'lar ve sonrasında İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan ve Bahaeddin Ögel gibi tarihçiler de Türk devlet geleneği ile milli kültürün kökenlerini İslamiyet öncesi çağlara kadar uzatan yapısal bir süreklilik anlayışı geliştirmişlerdir. Batı merkezli evrensel tarih kalıplarını kırmayı amaçlayan bu akademik literatür; Türklerin tarihsel geçmişini, "cihan hakimiyeti" ülküsünü ve dünya medeniyetine sundukları katkıları merkeze alan bir kuramsal çerçeve çizerek farklı bir biçimde bize özgü olanın altını çizmişlerdir. (Copeaux, 1998).

Bu bağımlılık ilişkileri içinde köylüler; ağalar, tefeciler, büyük tüccar ve mültezimler tarafından yıllarca sömürülmüştür. İşçiler ise genellikle örgütsüz ve yeterince gelişmemiş bir niteliktedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu yapıyı değiştirmek için önemli devrimler yapılsa da toplum yapısını değiştirme açısından bu hamleler yetersiz bulunmaktadır. Avcıoğlu'na göre en temel sorunlardan biri, sınıfsal tercihleri değiştirecek, yoksul köylüden ve işçilerden yana bir hareketin gelişmemesi olmuştur. CHP, toprak sahipleri ve yerel eşrafın engellemelerinden kurtarılamadığı için toplumsal yapıyı dönüştürme çabaları sonuçsuz kalmıştır. Onun çözümlemesinde bu üst yapı, alt yapının gelişmesini engelleyen bir yerde durmaktadır. "Milliyetçi-devrimcilerin kendi politikalarıyla güçlendirdikleri bu tutucu sınıflar, çok partili hayatla ön plana çıkmışlar ve milliyetçi-devrimcileri etkisiz kılmışlardır." (Avcıoğlu, 1976, 521). Köy Enstitüleri ve toprak reformu gibi devrimci girişimlerin de önü kapanmıştır. (Avcıoğlu, 1976, 516- 521). Böylece geline nokta toprak devrimini, kimlere karşı ve nasıl yapmak gerektiğine dair çerçeve belirginleşmektedir.

Avcıoğlu düzenin değişmesi için gerekli toprak reformu sürecini detaylandırmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki kitlelerin örgütsüz olması ve muhafazakâr yapısı nedeniyle, devrimci aydınların yarı yolda kalarak egemen güçlerle uzlaşma riski taşıdığına çeker. Türkiye'de kooperatifçilik ve planlama gibi girişimlerin bu tutucu güçlerce etkisizleştirildiğini belirten Avcıoğlu, bu ablukayı kırmanın tek yolunun köklü bir toprak reformu olduğunu vurgular. Meksika ve Hindistan örneklerini değerlendiren Avcıoğlu, buralarda yarım kalmış toprak reformunu ve ABD'nin kalkınma yoluna müdahalelerinin yaratmış olduğu sonuçları detaylandırmaktadır. Siyasal açıdan bu reform; büyük toprak sahiplerinin ve tefecilerin egemenliğini tasfiye ederek köylüyü özgürleştirmeyi, ekonomik açıdan ise tarımı makineleştirerek verimliliği artırmayı hedefler. Fakat bu örnekler göstermektedir ki, "tutucular koalisyonunun" engellemelerine karşı inşa edilmesi gereken bir yol söz konusudur. Avcıoğlu'na göre devrimci iktidar, karşı güçlerin toparlanmasına fırsat vermemek için reformu zamana yaymadan, en kısa sürede ve tavizsiz bir şekilde gerçekleştirmek zorundadır; zira üretimde yaşanacak olası bir aksama veya beceriksizlik, devrimin nihai sonunu getirebilir. Nitekim Cumhuriyet Türkiye'sinde de "toprak ağası, komprador ve tefeci egemenliğine" son verilmediği için ilk fırsatta milli kalkınma yolu kapanmış, "Amerikan tipi kalkınma" hâkim olmuştur. (Avcıoğlu, 1978, 1091- 1100).

Kooperatifleşme konusunda da o güne kadarki gelişmeler, küçük üreticiler lehine sonuçlar doğurmamıştır. Devlet fonlarıyla yürüyen kooperatifler, tefeci ve aracılara destek olmuş, bu yapılarda siyasi parti örgütlerinde egemen olan kişiler, çiftçinin hakkını gözetmemiştir. Özel kanunlarla kurulan tarım kredi ve satış kooperatiflerinin yanında köy kooperatiflerinin kurulması yönünde çabalar görülse de bunlar da yeterince gelişmemiştir. Söz konusu dönemde uygulamalar, tefeci ve aracılardan egemenliğini kırmaktan uzak görülmektedir. (Avcıoğlu, 1978, 1102- 1103).

Avcıoğlu'na göre toprak reformu konusunda Hindistan'da yaşandığı gibi "ABD'ye teslim" olmadan ilerlemek gerekmektedir. (Avcıoğlu, 1978, s. 1109). Bu doğrultuda kurgulanan toprak reformunun birbiriyle bağlantılı üç temel hedefi bulunmaktadır. Siyasal açıdan reform, ülkedeki tutucu güç birliğinin ekonomik dayanağını yok ederek siyasal denetimi devrimci kadrolara aktarmayı mümkün kılacaktır. Ekonomik olarak, tarımsal verimliliği artıracak ve her türlü yapısal ve teknolojik önlemi alarak üretimi maksimize etmeyi mümkün kılacaktır. Son olarak, tarımda makineleşmeyi yaygınlaştırarak kırsaldaki iş gücü ihtiyacını azaltmak; böylece açığa çıkan emeği sanayiye yönlendirmek yoluyla hem endüstriyel gelişimi hızlandırmak hem de toplumsal dönüşümün motoru olacak bir proletarya kitlesi oluşturmak sağlanacaktır. Avcıoğlu, yukarıda da belirtildiği gibi bu yapısal dönüşümü mekânsal bir devrimle birleştirerek; ufak ve dağınık yerleşim birimlerinin rasyonel büyük işletmeler etrafında örgütlenmesini önermiştir. Bu modelle, köylüyü kendi içine kapalı, muhafazakâr ve bireyselci bir psikolojiye mahkûm eden küçük işletme yapısının tasfiyesi amaçlanmıştır. Yani büyük ölçekli ve modern araçlarla yürütülen kolektif çalışma düzeni, çiftçiye yeni bir toplumsal zihniyet kazandıracak; böylece köylü hem ekonomik hem de sosyolojik izolasyondan kurtularak kent ve kır arasındaki derin uçurumun kapanmasını sağlayacaktır. Arazi toplulaşması ve ortak çalışma prensiplerinin geliştirilmesiyle hem ekonomik açıdan daha iyi şartlar oluşacak hem de toplumun merkezle bütünleşmesi sağlanacaktır. Köylünün

kendi kendine küçük işletmelerinden vazgeçmesini beklemek “hayal”dir, bu yüzden bu süreci hızlandırmak gerekecektir. (Avcıoğlu, 1978, 1109-1110).

Avcıoğlu, kooperatifleşmenin sanayi gelişimini desteklemek açısından gereklerini de detaylandırmaktadır. Küçük işletmelerde ekonomik fazlanın sanayi için gerekli yatırımlar için aktarılması daha zor olacağı için büyük işletme yapısı içerisinde kooperatiflerce üretim, tüketim ve yatırım süreçlerinin yönetilmesi gerekmektedir. Bu aynı zamanda gizli işsizlere büyük işletme yapısı içerisinde bir iş imkânı yaratabilecektir. Bunun için parçalı hâldeki köy yapısını düzenlemek, orman köylerindeki fazla nüfusu ihtiyaç duyulan bölgelere kaydırmak gibi kararlar almak gerekebilecektir. Bu merkezi yapıda Köy Enstitüleri gibi kurumlar da gelişmeye destek olacaktır. Hastane, okul, sinema, lokanta ve mağazalar büyük tarım işletmeleri etrafında organize edildiğinde verimli bir gelişme yapısının oluşması mümkün görülmektedir. (Avcıoğlu, 1978, 1112).

Avcıoğlu’na göre iktidar köylünün toprak isteğini göz ardı etmemeliydi, ama bunun büyük kapitalist tarım işletmelerinin parçalanmasına neden olmadan dikkate almak gerekiyordu. Bu yüzden büyük kapitalist işletmelerin verimi artırdığı yerlerde bu işletmelerdeki bütünlüğü bozmamak ve hatta daha büyük işletmeleri yönlendirmek gündemde olmalıydı. Devletin desteğiyle bu işletmeler, tarım işçilerinin yönetiminde büyük üretim kooperatiflerine dönüştürülmeliydi. Böylece bireysel mülkiyet peşindeki köylü zihniyeti değişecek, tarım işçileri büyük kooperatif işletmelerde birlikte üretmeyi öğrenecekti. Özellikle pamuk, pancar ve tahıl yetiştiren işletmelerde kooperatifleşmeye hemen geçmek mümkündü. Tahıl üretimindeki küçük işletmelerin üretim kooperatifinde bir araya gelmesi ise “devrimci partinin kabiliyetine ve kooperatifin ufak işletmeye üstünlüğünü maddi olarak ispatlamasına” bağlıydı. (Avcıoğlu, 1978, 1113).

“Milli devrimci kalkınma yolu”nda devrimci iktidar, devlet ofisleri ve alım-satım kooperatifleri aracılığıyla üzüm, incir, fındık, tütün, pancar gibi ürünlerin üretim ve pazarlama süreçlerini planlama ve düzenleme işine de girişmeliydi. Aynı zamanda kredi, iyi tohum, gübre ve sulama imkânlarını devletin teşvik etmesi ve tarımsal yapının değiştirilmesinde yönlendirici olması beklenmektedir. Avcıoğlu’na göre toprak reformu hızlı sanayileşme gereğinin bir parçasıdır. Bunun için yerli makineleri, traktör, dokuma tezgâhı gibi üretim araçlarını imal etmek ve bunlar aracılığıyla üretilcek tüketim malları aracılığıyla içerdeki pazarı desteklemek gerekir. Kalkınma stratejisinde tarımsal üretimdeki artış, hem sanayileşmenin finansmanı hem de halkın refah düzeyinin yükseltilmesi için vazgeçilmez bir ön koşuldur. Bu perspektife göre tarım, sanayileşme süreciyle birlikte hızla büyüyen kent nüfusunu besleyecek temel kaynak olmasının yanı sıra, uzun bir dönem boyunca ihtiyaç duyulan döviz sağlayacak ana sektördür. Kalkınma sürecinde yaşanabilecek olası bir gıda darlığının toplumsal hoşnutsuzluk yaratacağı ve devrimci hareketi sekteye uğratacağı uyarısında bulunan Avcıoğlu; sanayileşme süreci açısından toprak reformunu iki aşamalı bir plan olarak kurgulamaktadır. İlk aşamada sanayide, köylerdeki gizli işsizleri istihdam edecek yeterli alan olmadığı için bu nüfusu içerebilecek ortak çalışmaya teşvik eden üretim kooperatifleri oluşturulması desteklenmelidir. Üretim kooperatiflerinin temelini teşkil eden ağır sanayinin gelişmemesi bazı güçlükler yaratabilecektir. Fakat devrimci parti, imkânlar dâhilinde belirli bölgelerde belirli ürünlerin yetişmesini organize etmelidir. Ekime elverişli topraklar sınıra ulaşmış olsa da bataklıkların kurutulması gibi yöntemlerle yeni topraklar kazanılması mümkündür. Kısacası, başlarda emek yoğun yöntemlerle ve basit araçlarla üretimi artırmak hedef olmalıdır. Önemli olan gizli işsizliği azaltacak istihdam yaratma yollarının geliştirilmesidir. (Avcıoğlu, 1978, 1115-1116).

Gübre ve tohum destekleriyle üretim ve işgücünün verimini artırma yöntemleri bu açıdan destekleyici olacaktır. Makineleşme ise işsizliğin azaltılmasını hedefleyen ilk aşamada tam tersi bir sonuç doğurabilir. Makineler, üretim kooperatiflerince arazinin verimini artırdığı ölçüde kullanılmalıdır. Fakat araziden alınan verimin çok artmadığı durumlarda makinenin işgücünün yerini alması konusunda dikkatli ilerlemek gerekmektedir. Tarım ve öteki sanayi kollarında gerekli makineleri üretecek ağır sanayinin oluşması hedeflenmelidir. Sanayi, tarımı daha verimli ve daha donanımlı hâle getirecek her türlü ihtiyacı sağladıktan sonra yavaş yavaş iş gücünün sanayi kesimine akabileceği ikinci aşamaya geçilecektir. Bu aşamada daha fazla

makine, işgücünün yerini alacak; büyük üretim kooperatifleri etrafında köylünün şehirle bütünleştiği modern bir yapının oluşması sağlanmış olacaktır. (Avcioğlu, 1978, 1117-1118).

Göröldüğü gibi Avcioğlu, devrimci iktidarın iktisadi stratejisini, sadece tarımla sınırlı kalmayıp sanayi ve ticareti de kapsayan bütöncöl bir devletçi kalkınma modeline dayandırmaktadır. Bu modelde montaj sanayi dışındaki özel sektöre alan açılırken; ticaretin verimsiz unsurlarını ve tefeci sömürüsünü tasfiye etmek için devlet ofisleri ile büyük üretim kooperatifleri belirleyici hâle getirilir. Kalkınmanın temeli olan sanayileşme ise stratejik bir sıra izler: Önce “makine yapan makinelerin” üretildiği ağır sanayi kurulacak, ardından bu temel üzerine tarım araçları ve tüketim malları üretimi inşa edilecektir. İçerde “tutucular koalisyonunun” ve dışarda yabancı sermaye egemenliğinin kırılması için ekonominin kilit noktalarında millileştirme hamlesi şart görölmüştür. Bu doğrultuda tarımda devlet yönlendirmelerinin yanı sıra; çelik, enerji ve petrol gibi stratejik alanlar ile ulaşım hizmetlerinin devlet elinde toplanması; madenlerin millileştirilerek rasyonel bir enerji politikasıyla işletilmesi savunulmuştur. Yabancı sermaye bu planlı ekonomi modelinde ancak yeni teknoloji getirmesi ve plan disiplinine uyması şartıyla var olabilecektir. (Avcioğlu, 1978, 1118- 1122).

Avcioğlu'nun ideolojik duruşu, *Devrim* gazetesi ile netleşmiş; bu yayın, başta Avcioğlu olmak üzere azınlık bir aydın grubunun sözcüsü hâline gelmiştir. Burada ordunun rolünün altı çizilmiş ve orduyu olası bir sosyalist devrimle bütönlöştiren bir yol belirmiştir. Avcioğlu, *Devrim Üzerine*'de bu gazetede yayımlanan yazılarını bir araya getirmiştir. Bu yazılarda asker ve sivil aydınların öncölük edeceği devrimci iktidarın programının detaylarını görmek mümkündür. (Atılğan, 2015, 428). Burada toprak devriminin sanayileşme yolundaki gereklilikleri açısından benzer sorunlara dikkat çekmekte ve kendi reform programını tarif etmektedir. “Yarı feodal unsurlar”ın tarımın verimi önündeki engel olduğunu ve köylülerin bu sömürü düzeninde küçük işletmelerde verimsiz koşullara hapsedildiğini belirlemektedir. (Avcioğlu, 1971, 57). Doğu'da hâlâ bazı köylerde köylülerin köleden farksız göröldüğü vakıalara rastlandığı gibi Batı bölgelerinde ortakçılık gibi ağaya bağımlı üretim biçimlerinin ortadan kalkmaması emsalleri verilmektedir. Dahası köylüler; kendilerini sömüren ağa, bey ve tefecilere öyle bağlıdır ki onlardan bağımsız karar vermeleri zordur. Çünkü hâlâ bazı köylerde güvenliği sağlayan kişi ağadır. Bu köylüler, “dinsel güçlerin de desteğiyle” bu kesimlerin egemenliğine bağlı kılınmıştır. Böylece ekonomik olarak güçlü olan kesimler, politikada da egemen hâle gelmiştir. Bu sebeple toprak reformu aynı zamanda bir demokrasi sorunudur. (Avcioğlu, 1971, 54-55). Devrimci iktidar ise gerçek demokrasiyi kurarak toplum yararına yolu inşa etmek zorundadır. Bu yüzden de ilk aşama, bahsedilen reformları yapacak bir milli demokratik devrimci iktidarı gerektirmektedir.

Ancak, 1969'da yine büyük bir etki yaratan İdris Küçükömer'in “düzeni”, Avcioğlu'ndan farklı bir noktaya varmaktadır. Küçükömer, yeniçeri, lonca esnafı ve ulema kökenli kesiminin “İslamcı-doğucu halk cephesi” ile Batılılaşma hamleleri yapan “bürokrat cephe”nin konumlarını ters yüz ederek ilerici ve gerici ayrımını reddetmiştir. Ona göre Batılılaşmayı hedefleyen bürokratik kadrolar, kapitalizmle bütönlöşme sürecini de başlatarak toplum yapısında değişmelere yol açmıştır. Aynı zamanda bu bürokrat kesim, Batı kurum ve değerlerini tatbik ederek halk cephesini değiştirmeye yönelmiş ve bu süreç halkı İslamcı cepheye yakınlılaştırmıştır. Küçükömer, bu bürokratik yapının, üretici güçlerin gelişmesine engel olduğunu ve işçi sınıfı hareketinin zayıf kaldığını düşünmektedir. Bu yüzden esas yapılması gereken halka dayanan bir sosyalizm inşa etmektir. Emperyalizmi, bürokrat ve İslamcı kesim çatışmasını aşacak, halkla bütönlöşen bir sosyalist hareketin gereğine varan Küçükömer, ordu, aydın ve bürokrat kesimin devrimci olma potansiyelini sorgulamış ve sosyalist hareketin işçi sınıfını kazanacak taban örgütlenmesinin genişlemesi gereğini öne çıkarmıştır. (Küçükömer, 1969, 82-94, 138-143).

Bu yönüyle Avcioğlu'nun devrimci bir üst yapı oluşturma savına karşıt bir konumda yer almaktadır. 1960'ların sonlarına doğru iktidar stratejisi açısından yol ayrımlarının belirginleştiği bir döneme girilmiştir. Dönemin tüm fraksiyonlarına değinmek mümkün olmasa da bu tarihsel kesiti teori ile pratik arasında sıkışan hummalı bir “yön arayışı” olarak tarif etmek mümkündür. Avcioğlu ise bu nesnel gerçeklik içinde, önce halkın üzerindeki muhafazakâr örtüyü kaldırmak, ardından kitleleri potansiyel karşı-devrimin ana kaynağı olan emperyalizme

karşı direnmek üzere örgütlemek gerektiği sonucuna varmıştır. Onun bu stratejisi, ulusal kurtuluş devrimi yoluyla tam bağımsız ve çağdaş bir Türkiye'yi inşa etme hedefiyle doğrudan bağlantılıdır. Nihayetinde Avcıoğlu'nun ordu, bürokrat ve aydın öncülüğünde ilerici bir askeri müdahalenin ardından toplumsal dönüşümü başlatma düşüncesi, 9 Mart 1971 teşebbüsünün engellenmesiyle pratik olarak akamete uğramıştır. Fakat onun toplum düzenini devrimci bir biçimde değiştirerek bütün emekçileri özgürlüğe kavuşturmaya ilişkin bir arayışta seyreden görüşlerinin yankıları uzun yıllar devam edecektir.

4. SONUÇ

Bu çalışma, 1960 sonrası Türkiye'sinin siyasal ve iktisadi düşünce ikliminde merkezi bir yer tutan toprak reformu meselesini, *Yön* sayfalarından yansıtmayı ve Doğan Avcıoğlu'nun "kapitalist olmayan kalkınma yolu" stratejisi bağlamında bir program olarak çözümlemeyi hedeflemiştir. Araştırma süreci boyunca, toprak meselesinin yalnızca bir teknik tarım politikası olmadığı; aksine mülkiyet rejimleri, sınıf ilişkileri ve iktidarın paylaşımıyla örülü çok katmanlı bir toplumsal sorunsal olduğu ortaya konulmuştur. Çalışma, Osmanlı'dan devralınan *miri* sistem mirasından 1945 Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun başarısızlığına ve 1950'li yılların liberal politikalarının yarattığı mülkiyet yoğunlaşmasına kadar uzanan tarihsel süreci, 1960'lardaki radikal arayışların zorunlu bir arka planı olarak analiz etmiştir. Bu tarihsel perspektiften hareketle, köylü kitlelerinin yaşadığı sorunların, *Yön* çevresi tarafından Türkiye'nin geri kalmışlık çemberini kırarak bir anahtar olarak nasıl kurgulandığı gösterilmiştir.

Dergi sayfalarına yansıyan Kadirli, Göllüce ve Söke gibi bölgelerdeki "ağa-tefecisi-siyasetçi" ittifakına dayalı sömürü manzaraları, reformun sadece bir "toprak dağıtımı" değil, kırsaldaki feodal yapıların tasfiyesi için bir zorunluluk olduğunu kanıtlamıştır. Sürecin bu biçimde okuması, teoriyi şekillendiren pratik toplum gerçekliğiyle bağ kurmayı sağlamıştır. Dahası özellikle kitlesele eylemler üzerinden, köylülüğün statükonun "topraksızlık sorunu yoktur" savına karşı gösterdiği direncin görmezden gelinemeyeceği bir gerçekliğe işaret edilmektedir. Bu gerçeklik, aynı zamanda mevcut iktidar yapılarının emekçi sınıfları savunamayacağı düşüncesiyle birleşerek bir devrimci iktidar önceliğini belirlemiş; Doğan Avcıoğlu'nun kendi özgün stratejisini detaylandırmasını sağlamıştır. Kemalizm'in ilkelerini Marksist bir süzgeçten geçirerek; "halkçılığı" emekçi sınıfların savunulmasına, "devletçiliği" ise sanayileşmeyi finanse edecek radikal bir kalkınma modeline tahvil ederek Avcıoğlu, yarım kalan Kemalist reformu tamamlamanın gereklerini belirlemeye çalışmıştır.

Avcıoğlu, bu geçiş sürecinde köylünün toprak taleplerine yanıt olarak belirli bir dönüm üzerindeki arazileri kamulaştırma gibi önerilerden ziyade, büyük üretim kooperatiflerini sürdürmeye odaklanarak toplumsal geçiş sürecinin aciliyetine ilişkin perspektifini yansıtmaktadır. Onun modelinde toprak reformunun, küçük ve parçalı işletme yapısının yarattığı verimsizliği aşmak, tarımı makineleştirerek modernleştirmek ve açığa çıkan iş gücünü sanayiye yönlendirmek gibi bütüncül bir kalkınma stratejisinin parçası olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca bu modelin, köylüyü bireysel üretim mantığından ve muhafazakâr psikolojiden kurtararak kent-kır arasındaki uçurumu kapatacak sosyolojik bir dönüşümü de kapsadığı saptanmıştır. Sonuç olarak, Doğan Avcıoğlu'nun kalkınma yolunda tarım, sanayileşmenin hem finansman kaynağı hem de toplumsal dayanağı olarak konumlandırılmıştır. Avcıoğlu, böylesi bir modeli uygulayacak sivil ve asker aydın öncülüğündeki iktidarın gereğine inanmıştır. Fakat Avcıoğlu'nun devrimci demokratik iktidar ideali gerçekleştirilememiş ve onun geçmişin muhasebesiyle belirlenen değişim yönü, hayata geçirilerek somut gerçeklikle sınanmış bir öneriye dönüşmeden kalmıştır.

Neticede bu çalışma, *Yön* örneği üzerinden, toprak reformunun Türkiye'nin tam bağımsızlık ve hızlı sanayileşme idealinin kurucu bir unsuru olarak nasıl anlamlandırıldığını göstermeye çalışmıştır. Gelecekte toprak meselesi, köylülük ve örgütlenme gibi meselelerin gündeme gelişinin 1960'lar ikliminde akademik ve siyasal tartışmalarla genişleyen bağlamını ele alacak çalışmalar için bu makale, merkez ile taşra arasındaki entelektüel köprüleri görünür kılan kavramsal ve metodolojik bir referans noktası sunmaktadır. Dönemin sol düşünce mirasını sadece tarihsel bir kesit olarak değil, Türkiye'nin yapısal dönüşüm dinamiklerini anlama

arayışı içindeki canlı bir literatür olarak yeniden tartışmaya açmanın özgün bir katkı getireceği ve toprak meselesini bu perspektiften tartışmaya açacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkurt, H. (2020). *Türkiye Solunda Osmanlı Toplum Yapısı Tartışmaları 1960-1980*. İmge Kitabevi.
- Aksoy, S. (1971). *Türkiye’de Toprak Meselesi*, 2. Baskı. Gerçek Yayınevi.
- Akşit, B. (Haziran 1987). Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları: 1960-1980. *II. Tez*. S.7 (11-30). Onbirinci Tez Kitap Dizisi Yayınları.
- Akyüz, Y. (2013). *Türk Eğitim Tarihi*. Pegem Akademi.
- Arslan, H. (2019). *Türkiye’de Kır Sosyolojisi Araştırmaları*. Siyasal Kitabevi.
- Atılğan, G. (2007). Yön Devrim Hareketi (Ed.) T. Bora ve M. Gültekingil *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Sol*. Cilt 8. (597-646). İletişim Yayınları.
- Atılğan, G. (2008). *Yön Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*. Yordam Kitap.
- Atılğan, G. (2015). Doğan Avcıoğlu: Geleneksel Aydınların Son Çılgılığı. (Ed.) E. Ali Türkmen, Ü. Özger. *Türkiye Solundan Portreler*. (425-473). Dipnot Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1971). *Devrim Üzerine*. Bilgi Yayınevi.
- Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*. Birinci Kitap. 10. Baskı. Tekin Yayınevi.
- Avcıoğlu, D. (1978). *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*. İkinci Kitap, 11. Baskı. Tekin Yayınevi.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Kavramlar, Politikalar, Uygulamalar*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Baykurt, B. (2020). *Unutulmaz Köy Enstitüleri*. 6. Baskı. Literatür Yayınları.
- Berkes, N. (1969). *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi*. I. Cilt. Gerçek Yayınevi.
- Bernstein, H. (2025). Marxism(s) and The Politics of Land (Ed.) S. M. Borras Jr., J. C. Franco. *The Oxford Handbook of Land Politics*. İçinde (43-65). Oxford University Press.
- Borras Jr. S. M., Franco J. C. (2025). Land and Social Life. (Ed.) S. M. Borras Jr., J. C. Franco. *The Oxford Handbook of Land Politics*. İçinde (1-43). Oxford University Press.
- Cin, H. (1978). *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Copeaux, E. (1998). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. 2. Baskı. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dosdoğru, H. (1974). *Kemal Tahir Yaşamı ve Yapıtları*. Tel Yayınları.
- Çağlar, Y. (1986). *Köy, Köylülük ve Türkiye’de Kırsal Kalkınması Sorunu*. TZD Yayınları.
- Çelebican, G. (1968). İktisadi Açıdan Toprak Reformu. *Türkiye’de Toprak Reformu Semineri (6- 8 Haziran 1968)*. (7-50). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Çınar, S. (2014). Öteki “Proletarya” De-proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri. NotaBene Yayınları.
- Ercan, F. (2011). *Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme*. Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Gelekçi, C. (2015). 1960 Sonrası Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Bazı Temel Özellikleri Üzerine Tespitler. *Sosyoloji Konferansları*. No: 52 (587-607). <https://doi.org/10.18368/TU/sk.63274>.
- Geray, C. (2011). *Dünden Bugüne Kırsal Gelişme Politikaları*. Phoenix.
- Güriz, A. (1968). Modern Mülkiyet Kavramı ve Toprak Reformu. *Türkiye’de Toprak Reformu Semineri (6- 8 Haziran 1968)*. (69-120). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Hobsbawm. (2015). E. Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılikler Çağı. Çev. Yavuz Alogan. 9. Bs. Everest Yayınları.
- İnalçık, H. (1996). Köy, Köylü ve İmparatorluk. *Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine Derleme*. (83-100). Sebat Ofset Matbaa.

- İnalcık, H. (2018). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kayalı, K. (2010). *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*. 3. Baskı. İletişim Yayınları.
- Kayalı, K. (2019). Bizim Kuşağın Kemal Tahir Okuma Serüveni. (Ed.) Kurtuluş Kayalı. *Bir Kemal Tahir Kitabı: Türkiye'nin Ruhunu Aramak* (41-56). İthaki Yayınları.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı*. 4. Bs. Gazi Kitabevi.
- Keskin, N. E. (2009). *Türkiye'de Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*. Tan Kitabevi Yayınları.
- Kıray, K. (2000). *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. 3. Baskı, Bağlam Yayınları.
- Küçük, Y. (1988). *Aydın Üzerine Tezler 5 (1830-1980)*. Tekin Yayınevi.
- Küçükömer, İ. (1969). *Düzenin Yabancılaşması Batılılaşma*. Ant Yayınları, 1969.
- Macar, E. (2009). Doğan Avcıoğlu. (Ed.) T. Bora, M. Gültekinil. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*. 2. Cilt. (162-180). İletişim Yayınları, 2009.
- Makal, M. (1970). *Kalkınma Masalı*. 2. Baskı Bizimköy Yayınları.
- Özdemir, H. (1986). *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*. Bilgi Yayınevi.
- Özkan, S. (2013). *Türk Eğitim Tarihi*. Nobel Yayın.
- Sağlam, M. A. (2022). Türkiye'de Kırsalın Koşullarını Yön Dergisi Üzerinden Okumak. Karadeniz Araştırmaları. IXI/75, (645-672). <https://doi.org/10.56694/karadearas.1172192>.
- Şener, M. (2015). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset Yön, MDD ve TİP*. 2. Baskı. Yordam Kitap.
- Tahir, K. (1992). *Notlar/Osmanlılık-Bizans*. (Yay. Haz.) Cengiz Yazzoğlu. Bağlam Yayınları.
- Tai, H. C. (1974). *Land Reform and Politics: A Comparative Analysis*. University of California Press.
- Tekben, Ş. (1962). *Neden Köy Enstitüleri*. Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı Yayınları.
- Tökin, İ. H. (1990). *Türkiye Köy İktisadiyatı*. İletişim Yayınları.
- Uyguner, M. (1993). *Yaşar Kemal Yaşamı Sanatı Yapıtlarından Seçmeler*. Bilgi Yayınevi.

Sürelî Yayınlar

- Ağalar. (1961, 20 Aralık). *Yön*. (1), 4-5.
- Ağaların Ağası Tevfik Coşkun. (1962, 25 Nisan). *Yön*. (19), 11.
- Ağalar ve Masallar. (1962, 18 Temmuz). *Yön*. (31), 13.
- Apaydın, T. (1965, 23 Nisan). Toprağın Kökü. *Yön*. (108), 12.
- Avcıoğlu, D. (1962a, 28 Şubat). İnanç Buhranı. *Yön*. (11), 3.
- Avcıoğlu, D. (1962b, 31 Ocak). Niçin Sosyalizm. *Yön*. (7), 3.
- Avcıoğlu, D. (1962c, 27 Haziran). Toprak Reformunun Temel Şartı. *Yön*. (28), 7.
- Avcıoğlu, D. (1962d, 21 Mart). Kalkınma Programı III-Ortak Çalışma. *Yön*. (14), 8.
- Avcıoğlu, D. (1962e, 22 Ağustos). Sosyalizm Anlayışımız. *Yön*. (36), 3.
- Avcıoğlu, D. (1965a, 15 Ocak). Reform Tasarısını Destekliyoruz. *Yön*. (94), 3.
- Avcıoğlu, D. (1965b, 1 Ocak). Yabancı Sermaye Saltanatı. *Yön*. (92), 16.
- Avcıoğlu, D. (1965c, 14 Mayıs). Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu. *Yön*. (111), 8-9.
- Batılılar Bizi Nasıl Görüyor? Cumhuriyetin Kırkıncı Yılında Türkiye. (1963, 5 Haziran). *Yön*. (77), 8-11.
- Bildiri. (1961, 20 Aralık). *Yön*. (1), 12-13.
- Çalıkoglu, A. (1962, 31 Ocak). Köyde Sosyalizm Kooperatifçilik. *Yön*. (7), 18.

- Deriş, N. (1962, 5 Eylöl). Köyü Devlet Eliyle kalkındırarak Pratik Çare: Köy Kalkınma Merkezleri. *Yön.* (38), 14.
- Erdem, A. (1965, 28 Mayıs). Müesseseseleşen Tefecilik Bölgemiz Çiftçisini Soymaktadır. *Yön.* (113), 2.
- Martin, K. (1962, 31 Ocak). İsrail’de Tarım Sosyalizm. *Yön.* (7), 18.
- Sosyal İhtilâl Yürüyor. (1963, 9 Mayıs). *Yön.* (73), 4-5.
- Soysal, M. (1962a, 7 Şubat). Özel Teşebbüs”. *Yön.* (8), 14.
- Soysal, M. (1962b, 24 Ocak). Toprak Kavgası. *Yön.* (6), 11.
- Soysal, M. (1962c, 5 Eylöl). Köyde Sosyalizm. *Yön.* (38), 20.
- Siyasi Notlar. (1962a, 14 Şubat). *Yön.* (9), 8.
- Siyasi Notlar. (1962b, 23 Mayıs). *Yön.* (23), 4.
- Siyasi Notlar. (1962b, 25 Nisan). *Yön.* (19), 4.
- Tanyol, C. (1962, 31 Ekim). Türkiye’de Mülkiyet Meselesi. *Yön.* (46), 7-8.